

Toestandsbeschrijving van de volkstuinen in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering

Eindrapport

Juli 2007

Opdrachtgever

Departement Landbouw en Visserij
Afdeling Monitoring en Studie

Uitvoerders

Universiteit Gent
Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning
(Prof. dr. Georges Allaert, Hans Leinfelder, David Verhoestraete)

Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering

*Universiteit Gent - Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning, in opdracht van
Departement Landbouw en Visserij - Afdeling Monitoring en Studie*

Studie, 49 bladzijden

Beschikbaarheid: downloadbaar in PDF-formaat

Afdeling Monitoring en Studie

Koning Albert II laan 35, bus 40 - 1030 Brussel

Tel: 02/552.78.24- Fax: 02/552.78.21

 e-mail: ams@vlaanderen.be

Vermenigvuldiging of overname van gegevens zijn toegestaan mits expliciete bronvermelding:

Prof. dr. Georges Allaert, Hans Leinfelder, David Verhoestraete (2007)

Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering, Universiteit Gent - Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning, in opdracht van Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel

© Vlaamse overheid

SAMENVATTING.....	5
1. BEGRIPSAFBAKENING	7
2. HISTORIEK.....	9
3. BELEIDSCONTEXT.....	10
3.1 RUIMTELIJK BELEID	10
a) <i>Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen</i>	10
b) <i>Gewestplannen</i>	11
3.2 LANDBOUWBELEID	11
4. JURIDISCHE CONTEXT	12
4.1 ALGEMEEN	12
4.2 GROENDECREET & BOSDECREET	12
5. ECONOMISCHE, SOCIALE EN ECOLOGISCHE ASPECTEN VAN VOLKSTUINEN.....	14
5.1 ECONOMISCHE ASPECT	14
a) <i>Parkbeheer</i>	14
b) <i>Maatschappelijk rendement</i>	15
c) <i>Economisch correctie-instrument</i>	17
5.2 SOCIALE ASPECT	18
a) <i>Algemeen</i>	18
b) <i>Sociale contacten tussen volkstuinders</i>	18
5.3 ECOLOGISCHE ASPECT	19
a) <i>Potentieel hoge natuurwaarde</i>	19
b) <i>Verkorten van de voedselketen</i>	20
c) <i>Diversiteit in openbare groenvoorziening</i>	20
6. INVENTARISATIE.....	21
6.1 METHODOLOGIE	21
a) <i>Bronnen</i>	21
b) <i>Inventarisatie</i>	22
6.2 RESULTATEN	23
a) <i>Kwantitatieve aspect</i>	23
1. <i>Aantal volkstuinen</i>	23
2. <i>Perceelsgrootte en verhuurprijs</i>	23
b) <i>Kwalitatieve aspect</i>	23
1. <i>Voorzieningen</i>	23
2. <i>Kwalitatieve typering</i>	24
3. <i>Planologische bestemming</i>	25
c) <i>Sociale aspect</i>	25
1. <i>Bevolkingsamenstelling</i>	25
2. <i>Afstand tot volkstuin</i>	26
3. <i>Woonomgeving</i>	26
d) <i>Beheersaspect</i>	26
1. <i>Interne reglementering</i>	26
2. <i>Grondeigendom</i>	26
3. <i>Beheerder</i>	27
7. RICHTNORMEN	28
7.1 LITERAATUURSTUDIE NAAR RICHTNORMEN VOOR GROENVOORZIENING	28
a) <i>Vlaanderen</i>	28
b) <i>Nederland</i>	29
c) <i>Functieniveau van volkstuinen</i>	30
7.2 STATISTISCHE DATA OP GEMEENTENIVEAU	31
a) <i>Data</i>	31
1. <i>Aandeel publiek groen</i>	31
b) <i>Resultaten</i>	31

1. Publiek groen.....	31
2. Volkstuinen.....	32
7.3 OPSTELLEN VAN EEN RICHTNORM VOOR VLAANDEREN	33
a) Algemeen	33
b) Methodologie.....	34
1. Uitgangspunt	34
2. Grafiek grootstedelijk gebied Antwerpen (districten + randgemeenten)	34
3. Toepasbaarheid voor de centrumsteden.....	37
4. Besluit.....	39
8. SWOT-ANALYSE	40
8.1 ALGEMEEN	40
8.2 INTERNE FACTOREN	40
a) Sterktes.....	40
b) Zwaktes	40
8.3 EXTERNE FACTOREN	41
a) Kansen	41
b) Bedreigingen.....	41
8.4 AANBEVELINGEN UIT SWOT-ANALYSE	41
a) Verhogen van de gebruiksiteit.....	42
b) Verhogen van de diversiteit.....	42
c) Vergroten van de toegankelijkheid.....	43
9. ENQUÊTE	44
9.1 ALGEMEEN	44
9.2 METHODOLOGIE	44
9.3 RESULTATEN	44
a) Algemeen	44
1. Leeftijd en geslacht.....	44
2. Beroep	45
3. Gezinsamenstelling	45
b) Woonomgeving	45
1. Afstand tot volkstuin	45
2. Woonomgeving.....	46
c) Motieven.....	47
1. Motieven voor het starten met een volkstuin	47
2. Motieven voor het stoppen met een volkstuin.....	47
3. Motieven voor locatiekeuze	47
d) Tevredenheid	48
1. Parkinrichting	48
2. Voorzieningen en reglementering.....	48
10. BELEIDSAANBEVELINGEN	49
10.1 VOLDOENDE AANBOD	49
10.2 PLANOLOGISCHE VERANKERING	49
10.3 BUDGETTAIRE ERKENNING	49
10.5 VERHOGEN VAN HET MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT	49
10.4 AANSPREKPUNT OP GEWESTELIJK NIVEAU	50
11. BIJLAGEN	51

Samenvatting

Dit rapport vormt het verslag van een onderzoek naar volkstuinen in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke invalshoek. Het rapport bestaat uit vier delen:

- Een analyse van de beleidscontext en de juridische context van volkstuinparken.
- Een inventarisatie van alle volkstuinparken in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en een vergelijking van de onderlinge kwantitatieve, kwalitatieve en sociale verschillen + een enquête in één representatief volkstuinpark waarbij inzicht wordt verkregen in het profiel van de gebruiker en de motieven voor het volkstuinieren.
- Het opstellen van een algemene richtnorm voor de behoeftebepaling van volkstuinen.
- Een sterktezwakte analyse van het volkstuinwezen vanuit een economische, sociale en ecologische invalshoek + het formuleren van aanbevelingen.

1) Beleidscontext en juridische context

Volkstuinen behoren volgens het indicatieve gedeelte van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen tot de categorie hobbylandbouw. De inplanting van volkstuinparken dient te gebeuren binnen de stedelijke afbakeningslijn voor wat betreft de stedelijke gebieden, en aansluitend aan de kernen voor wat betreft de woonkernen in het buitengebied.

In het bindende gedeelte van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen ontbreken echter kwantitatieve richtnormen voor stedelijk groen. Tevens ontbreekt een coherent juridisch kader ter bescherming van stedelijk groen (een decreet op de groenvoorziening) waardoor volkstuinparken zeer kwetsbaar zijn voor andere ruimteclaims.

2) Inventarisatie en enquête

De inventarisatie van de volkstuinparken in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is gebeurd op basis van enerzijds schriftelijke enquêtes bij de beheerders van de lokale afdelingen van vzw de Volkstuin, vzw Velt en het Brussels Instituut voor Milieubeheer, en anderzijds email- en telefonische enquêtes bij de gemeentelijke groenambtenaren en bij de districtsbeheerders van de Dienst Patrimonium van de NMBS-Holding.

Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen telt ongeveer 4600 volkstuinen, verdeeld over 114 volkstuinparken met een totale oppervlakte van 137 ha. De helft van alle volkstuinen zijn gelegen in de provincie Antwerpen, waarvan het overgrote deel in het grootstedelijke gebied Antwerpen. West-Vlaanderen en Limburg hebben het kleinste aandeel aan volkstuinen.

Het voorzieningenniveau in de meeste volkstuinparken is laag tot zeer laag. Slechts 14% van alle volkstuinparken heeft een kantine, 7% heeft elektriciteit, 9% heeft sanitair en 5% heeft leidingwater. Ongeveer 40% van alle volkstuinparken is gelegen in de onmiddellijke nabijheid van een storende geluidsbron, en 35% van alle volkstuinparken dreigt op korte of middellange termijn te verdwijnen als gevolg van de onderliggende planologische bestemming van de gronden (woongebied, woonuitbreidingsgebied, bedrijvzone).

Ongeveer de helft van alle tuinders is gepensioneerd. Het aandeel tuinders met een migrantenafkomst is aanzienlijk hoger in stedelijke gebieden (tot 90% in sommige Antwerpse districten) dan in landelijke gemeenten.

3) *Richtnorm voor de behoeftebepaling van volkstuinten*

Op basis van empirisch onderzoek is getracht een algemene richtnorm op te stellen voor de behoeftebepaling van volkstuinten in Vlaanderen. Hierbij zijn twee redeneringen gevolgd:

- De bevolkingsdichtheid is een belangrijkere factor voor de behoeftebepaling van volkstuinten dan de bevolkingsomvang, omdat hoge bevolkingsdichtheden doorgaans het gebrek aan groene ruimte weerspiegelen.
- Aangezien een volkstuintpark een gemiddelde reikwijdte heeft van 3 km is het belangrijk de bevolkingsdichtheid te bepalen per ruimtelijke eenheid van 3 km (d.i. per district of per statistische sector) en niet op een geaggregeerd niveau (per gemeente) omdat daarbij de dichtheidsverschillen worden genivelleerd.

De richtnorm is gebaseerd op drie variabelen waartussen statistisch een aantoonbaar lineair verband bestaat: de bevolkingsdichtheid per district, de relatieve dichtheid aan volkstuinten per district en de druk op de wachtlijsten per district (d.i. het aantal wachtenden in verhouding tot het aantal beschikbare tuinten). Hieruit kan het volgende worden afgeleid:

- In buurten met een bevolkingsdichtheid lager dan 20 inwoners per hectare is er geen behoefte aan volkstuinten.
- Door middel van de formule ($y = 0,0003x - 0,0068$) kan de gewenste oppervlakte aan volkstuinten per district worden berekend. De x-waarde staat voor de bevolkingsdichtheid van het district. De y-waarde staat voor het percentage van de oppervlakte van het district dat voor volkstuinten zou moeten worden voorzien om aan de permanente en latente vraag te voldoen. Door de oppervlakte van het district te vermenigvuldigen met de y-waarde kan de gewenste oppervlakte (in ha) aan volkstuinten worden berekend.

4) *Aanbevelingen uit de sterktezwaakte analyse*

Een aantal maatschappelijke evoluties doen het belang van volkstuintparken in de toekomst toenemen. Enerzijds verandert zowel het sociologische profiel van de bevolking (toenemende vergrijzing en immigratie) als het tijdsbestedingspatroon van de bevolking (meer vrije tijd als gevolg van werktijdverkortingen, brugpensioenen en werkloosheid) wat leidt tot een groter doelpubliek voor volkstuinten. Anderzijds is er een sterke evolutie op de immobiliënmarkt naar meer appartementen en minder grondgebonden woningen (als gevolg van de stijgende grondprijzen) wat de behoefte aan private groene ruimte doet toenemen en waar volkstuintparken door de aard van de activiteit op kunnen inspelen. De evolutie in het ruimtelijke beleid naar de ontwikkelingen van groenpolen in de stadsranden (als gevolg van de verdichting van stedelijke centra) houdt daarom belangrijke kansen in voor de uitbreiding van het volkstuintareaal.

Volkstuintparken zijn echter kwetsbaar voor verdrukking door intensievere vormen van ruimtegebruik in geval van stijgende grondprijzen. Doelgerichte maatregelen zoals het verhogen van de gebruikintensiteit (door het aanbieden van aangepaste tuiniermogelijkheden aan specifieke doelgroepen), het verhogen van de gebruiksdiversiteit (door het aanbieden van educatieve en recreatieve voorzieningen aan niet-tuinders) en het verhogen van de toegankelijkheid (door een betere verknoping met de omgeving en het vergroten van de bereikbaarheid) kan de bedreigde positie van het volkstuintwezen opnieuw versterken.

1. Begripsafbakening

In de literatuur zijn verschillende definities terug te vinden voor het begrip volkstuin. Op basis van de inhoudelijke verschillen tussen de definities kan een algemeen begrippenkader worden afgebakend.

Volgens Van Dale is een volkstuin *'een klein lapje grond, buiten of aan de rand van de stad, waarop door stadsbewoners voedings- en siergewassen worden geteeld en dat van overheidswege beschikbaar wordt gesteld.'*

In de gemeentelijke verordening van Amsterdam wordt een volkstuin als volgt omschreven: *'een perceel grond dat, hetzij als siertuin, hetzij voor teelt van voedingsgewassen of bloemen en heesters, in hoofdzaak ten behoeve van de gebruiker en zijn gezin gebruikt wordt en geen deel uitmaakt van de grond waarop de woning van de gebruiker staat.'*

In Duitsland wordt een volkstuin als volgt omschreven: *'Het is een complex van minimum 50 tot maximum 200 tuinen, met een perceelsoppervlakte van ca. 400 m², op een afstand van 2 à 3 km van de stad. Het is bedoeld om er gedurende de dag te verblijven en 's avonds terug te keren naar zijn woning. Het is dus geen overnachtingsplaats.'*

In de Franse wet op de volkstuinten van 1952 wordt onder volkstuin verstaan: *'... percelen grond, waarop door de exploitanten persoonlijk wordt geteeld ter voorziening in hun gezinsbehoeften, met uitsluiting van elk op handel gericht gebruik.'*

Uit bovenstaande definities kunnen volgende aspecten worden afgeleid:

1. Een volkstuin maakt geen deel uit van de grond waarop de woning van de gebruiker staat. In dat geval spreekt men van een moestuin.
2. Een volkstuin komt alleen of in groep voor. In deze studie behandelen we om praktische redenen enkel de volkstuinten die in groep voorkomen. Het voorkomen en de ligging van individuele volkstuinten valt niet te achterhalen doordat statistische gegevens hieromtrent ontbreken (zowel bij het NIS als bij het kadaster.)
3. Een volkstuin is enkel bedoeld voor de productie van groenten en fruit of als rust- of ontspanningstuin. Dit betekent dat er geen overnachtingsmogelijkheden zijn in volkstuinten. In dat geval spreekt men van weekendhuisjes wat onder een andere wetgeving en beoordeling valt.¹
4. Het telen van voedings- en siergewassen in een volkstuin is enkel bedoeld voor eigen gebruik of vermaak en is dus niet op handel gericht. Hierdoor worden volkstuintjes niet beschouwd als een agrarisch bedrijf.² Om die reden wordt het fenomeen 'tuinieren bij de boer' niet beschouwd als volkstuintieren.
5. Een volkstuinpark wordt doorgaans beheerd door een openbare instelling of vzw en wordt verhuurd tegen democratische prijzen. In deze studie inventariseren we alle volkstuinparken in Vlaanderen (dus ook de volkstuinparken waar de percelen

¹ Dit is een belangrijke nuance, omdat bijvoorbeeld in Nederland een groot deel van de volkstuinparken een 'verblijfsrecreatieve' functie hebben, wat betekent dat het is toegestaan te overnachten in de tuinhuisjes. In Amsterdam heeft zelfs 94% van de volkstuintjes een verblijfsrecreatieve functie.

² Raven, S., Van der Eijk, J., Bakker, J., Van Nieuwenhuizen, J. (2002). Stedelijke recreatie. In: Planologische Kengetallen, Band 4. Kluwer. Alphen aan den Rijn.

rechtstreeks aan privépersonen worden verhuurd³), maar is de enquêtering om praktische redenen enkel gericht op de volkstuinparken die worden beheerd door een openbare instelling of vzw.

³ De volkstuinten gelegen langs de spoorwegen worden door de NMBS-holding individueel verhuurd aan particulieren zonder tussenkomst van een overkoepelende vzw.

2. Historiek

Volkstuinen zijn ontstaan uit een sociale nood die samenging met de industrialisatie vanaf het begin van de negentiende eeuw. De industrialisatie zorgde voor de overgang van een hoofdzakelijk agrarische samenleving naar een industrieelkapitalistische samenleving waar fabrieken en steden de drijvende krachten vormden. Dit leidde in heel Europa tot de ontwrichting van de traditionele rurale machtsstructuren en de opeenhoping van arbeiders in onhygiënische stedelijke getto's.

De geschiedenis van de volkstuintjes kan worden beschouwd als één van de vele politieke instrumenten om de massale proletarisering en verpaupering in de negentiende eeuw tegen te gaan.⁴ Enerzijds boden volkstuinten een praktische lotsverbetering en meer onafhankelijkheid en zelfrespect. Bovendien compenseerde het de ontworteling van de plattelandsbewoner. Anderzijds vormden volkstuinten een strategie om de binding tussen arbeiders en kerkelijke verenigingen en/of industriëlen te versterken, wat revolutionaire tendensen temperde. De volkstuin werd aangeprezen als middel tot eigendomsverwerving. Zo verplichtte de Belgische Ligue de tuinders elk jaar het bedrag dat ze uitspaarden doordat geen groenten meer moesten worden gekocht, op het spaarboekje te zetten. Door hard te werken, goed te sparen en een deuglijk leven te leiden, kon de bezitloze loonarbeider in de toekomst een respectabel eigenaar worden.⁵

In België nam de ontwikkeling van volkstuinten een minder hoge vlucht dan in de industrialiserende buurlanden. Om de aanwassende verstedelijking te temperen ontwikkelde de Belgische overheid een zeer fijnmazig spoor- en buurtspoorwegennetwerk in combinatie met een systeem van goedkope treinabonnementen voor arbeiders. Het voornaamste doel van deze transportpolitiek was de geografische distributie van de (hoofdzakelijk ongeschoolde) arbeidersbevolking over het platteland.⁶ Hierdoor kon de plattelandsvlucht naar de politiek tumultueuze steden (die werden beschouwd als revolutionaire bolwerken) worden afgeremd. Tegelijk werd de Belgische arbeidsmarkt feitelijk één gemaakt– wat een verlagend effect had op de loonkosten (België verwierf zich een positie op de wereldmarkt via een lageloonpolitiek).⁷

Parallel aan deze transportpolitiek werd de allereerste huisvestingswet ingevoerd dat exclusief gericht was op de arbeidersbevolking. Door het verstrekken van goedkope leningen werd individuele eigendomsverwerving (huis + moestuin) ten volle gestimuleerd.

Een rechtstreeks gevolg hiervan voor het volkstuinwezen was de tempering van de nood aan volkstuinten door het bezit aan individuele moestuinten.

⁴ Herreman, J. (1987). De volkstuinten. nationale en internationale geschiedenis. Economische en planologische aspecten.

⁵ Idem.

⁶ De Meulder, B., Schreurs, J., Cock, A., Notteboom, B. (1999). Sleutelen aan het Belgische stadslandschap. In: Oase nr 52.

⁷ Idem.

3. Beleidscontext

3.1 Ruimtelijk beleid

De basis voor het ruimtelijke beleid in Vlaanderen wordt gevormd door het Planningsdecreet. Het Planningsdecreet voorziet in het opmaken van *structuurplannen* op drie planningsniveaus: het Vlaamse Gewest, de provincie en de gemeente. Tussen deze drie planningsniveaus wordt het subsidiariteitsprincipe gehanteerd. D.w.z. elk planningsniveau behandelt die zaken waarvoor het bevoegd is zonder af te wijken van de inhoudelijke lijn die in de hogere niveaus wordt uitgezet. In een structuurplan geeft de bevoegde overheid aan hoe zij zou willen dat het grondgebruik in een bepaalde ruimte zou evolueren. Dit gebeurt door het opstellen van een lange termijn visie voor de ruimtelijke ontwikkelingen op basis van de kennis van de bestaande ruimtelijke structuur, de trend en de behoeften en van een gebied. Het Planningsdecreet is van kracht sinds 18 mei 1999 en vervangt de eerdere *gewestplannen*. Sindsdien worden geen gewestplanwijzigingen meer doorgevoerd en worden bestemmingen vastgelegd in ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP's). De gewestplannen blijven wel gelden op de plaatsen waar ze (nog) niet vervangen zijn door deze nieuwe plannen. Daarom worden beide beleidsdocumenten – het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen en de Gewestplannen – onderzocht op hun ruimtelijke beleid rond volkstuinen.

a) Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

In het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen (RSV) wordt een onderscheid gemaakt tussen *beroeps-* en *hobbyland-* en tuinbouw. Beide vormen van landbouw dienen volgens het indicatieve gedeelte van het RSV op een verschillende manier te worden ondersteund. De ontwikkelingsmogelijkheden voor beroepsland- en tuinbouw dienen te worden gegarandeerd door de afbakening van gebieden van de agrarische structuur. In deze gebieden dient hobbyland- en tuinbouw te worden ontmoedigd.

De ontwikkelingsmogelijkheden voor hobbyland- en tuinbouw daarentegen dienen te worden gewaarborgd door ruimte te voorzien in de stedelijke landbouwgebieden⁸ en in de kernen van het buitengebied (RSV, p. 392).

Volkstuintjes behoren volgens het RSV tot de categorie hobbyland –en tuinbouw. Dit betekent dat de inplanting van volkstuinparken dient te gebeuren binnen de stedelijke afbakeningslijn voor wat betreft de stedelijke gebieden, en aansluitend aan de kernen voor wat betreft de woonkernen in het buitengebied.

Volgens het indicatieve gedeelte van het RSV dient er binnen de afbakeningslijn van stedelijke gebieden ruimte te worden voorzien voor randstedelijke groengebieden, stedelijke natuurelementen en stedelijke landbouwgebieden. Om deze ‘groengebieden’ in het stedelijke gebied te verankeren, dienen minimumnormen voor groenvoorziening te worden

⁸ Een stedelijk landbouwgebied is ‘een gebied waar de nodige ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouw, die in de stedelijke gebieden een eigen karakter heeft, behouden moeten blijven, rekening houdend met de draagkracht van het stedelijk gebied en de andere ontwikkelingsperspectieven voor de stedelijke gebieden. In functie van de ruimtelijke (stedelijke) kwaliteit zijn in dergelijke gebieden vormen van hoog-technologische tuinbouw (glastuinbouw, sierteelt) en van landbouw mogelijk. Anderzijds is er ruimte voor andere landbouwactiviteiten zoals deeltijdse en/ of hobby-land- en tuinbouw, kinderboerderijen, volkstuintjes, enz’ (RSV, p. 565).

gedefinieerd. Dit kwantitatieve luik ontbreekt echter in het bindende gedeelte van het RSV, waardoor ruimteclaims voor stedelijk groen niet kunnen worden hard gemaakt.

b) Gewestplannen

Er is maar één gewestplan in Vlaanderen waarin een stedenbouwkundig voorschrift is terug te vinden dat betrekking heeft op volkstuinen. Het betreft het Gewestplan Aalst-Ninove-Geraardsbergen-Zottegem met het aanvullend stedenbouwkundig voorschrift 'kleintuingebied' (code 0931) van 30 mei 1978. Een kleintuingebied wordt hierin als volgt omschreven: *'De agrarische gebieden die op kaarten welke de bestemmingsgebieden omschrijven met de letters K T overdrukt zijn, kunnen op initiatief van de gemeente als kleintuingebieden worden bestemd voor de aanleg en exploitatie in georganiseerd verband van kleintuinbouw. De kleintuingebieden dienen met een groenscherm te worden omzoomd; constructies die voor de exploitatie nodig zijn en niet als woonverblijf kunnen dienen, zijn toegelaten.'*

Dit aanvullend stedenbouwkundige voorschrift is slechts éénmaal toegepast ter bescherming van een volkstuinencomplex in Geraardsbergen. In andere gewestplannen ontbreekt de afbakening en bestemming van volkstuinen volledig. Niettemin zijn ongeveer de helft van alle volkstuinparken gelegen in zones waarvan de onderliggende planologische bestemming aansluit bij de aard van de activiteit van volkstuinieren (36% parkgebied, 5% agrarisch gebied, 7% dagrecreatie, 2% kleintuingebied).

3.2 Landbouwbeleid

Via het Decreet van 3 maart 2004 betreffende *'de subsidiëring van meer duurzame landbouwproductiemethoden en de erkenning van centra voor meer duurzame landbouw'* krijgen volkstuinverenigingen werkingssubsidies voor het organiseren van voordrachten.

Vzw Velt en drie provinciale verbonden van vzw De Volkstuin zijn erkend als centrum voor hobbylandbouwvorming⁹: West-Vlaanderen, Antwerpen en Limburg, waarbij de verbonden van West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant samenwerken. Deze erkende centra ontvangen een forfaitaire werkingssubsidie van 75,23 euro per vormingsactiviteit.¹⁰ Door deze subsidies kunnen voordrachten van plaatselijke verenigingen van volkstuinen in Vlaanderen worden ondersteund. De voordrachten handelen meestal over tuinieren, tuinonderhoud en bloemschikken.

⁹ Art. 10. § 1. Een vereniging kan als centrum voor landbouwvorming erkend worden als ze aan de volgende voorwaarden voldoet :

- 1° ze is opgericht in de vorm van een vereniging zonder winstoogmerk met als statutair doel de organisatie van naschoolse vormingsactiviteiten als bedoeld in artikel 8;
- 2° ze heeft een vestiging in het Nederlandse taalgebied of in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad met een secretariaat waar alle gegevens, nodig voor de controle en de uitvoering van de naschoolse vormingsactiviteiten, ter beschikking zijn;
- 3° ze biedt alle waarborgen voor een adequate organisatie en planning van de verschillende types vormingsactiviteiten, bepaald door de Vlaamse regering;
- 4° ze aanvaardt de administratieve en financiële controle van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Europese Commissie.

§ 2. De Vlaamse regering kan voor specifieke doelgroepen of opleidingstypen nadere regels bepalen voor de voorwaarden, bedoeld in § 1.

¹⁰ Besluit van de Vlaamse Regering van 4 juni 2004 betreffende de toekenning van subsidies voor naschoolse opleidingsinitiatieven in de landbouwsector.

4. Juridische context

4.1 Algemeen

Volkstuinen zijn een vorm van stedelijke groenvoorziening. In Vlaanderen bestaat geen coherent juridisch kader voor stedelijke groenvoorziening, zoals dit het geval is voor andere zwakke sectoren zoals bosbouw en natuurbehoud. Dit komt enerzijds omdat het juridische instrumentarium dat voorhanden is erg versnipperd, onvolledig en onduidelijk is, en anderzijds omdat de wetgeving een gebrek aan efficiëntie vertoont doordat strafopvolging ontbreekt.¹¹

4.2 Groendecreet & Bosdecreet

Het ontwikkelen van een coherent groenbeleid vereist daarom een *decreet op de groenvoorziening*¹². Dit groendecreet dient het bestaande groenareaal te beschermen en de uitbreiding van het groenareaal richting te geven op basis van vooropgestelde groennormen. Het Groendecreet zoals voorgesteld in de Langetermijnplanning Groenvoorziening is er nooit gekomen. Vandaag is de bescherming van het bestaande groenareaal enkel juridisch geregeld voor bossen (Bosdecreet) en natuur (Natuurdecreet), maar niet voor andere bestaande groene ruimten zoals recreatiegebieden, sport- en spelgroen, enz.).

Onder Art. 4bis van het Bosdecreet wordt wel verruiming gemaakt door te stellen dat de Vlaamse regering naast bossen ook parken¹³ kan aanwijzen of erkennen die onder de voorwaarden van dit decreet vallen. Deze parken moeten worden beheerd door Groenbeheer.¹⁴

Volkstuinen kennen dus geen juridische bescherming.¹⁵ In de toekomst zou een juridische bescherming mogelijk kunnen zijn door volkstuinen ruimtelijke en functioneel te verweven met parken, waardoor zij mee onder Art 4bis van het Bosdecreet vallen. Vanuit functioneel oogpunt sluiten volkstuinen immers nauw aan bij de definiëring van een park volgens het Bosdecreet: een volkstuin is een groene ruimte waar bij de aanleg de inrichting en het beheer sociaalrecreatieve overwegingen overheersen, en de functie zelf heeft een uitgesproken recreatieve, educatieve en in bepaalde gevallen een ecologische functie. M.a.w. mits de voorwaarde dat er ecologisch wordt getuinierd, zouden volkstuinen kunnen worden verweven in parken waardoor een juridische bescherming mogelijk wordt.

¹¹ Mens en Ruimte en V.V.O.G. (1993). Langetermijnplanning Groenvoorziening. Onderzoek in opdracht van AMINAL, bestuur Natuurbehoud- en ontwikkeling. Brussel.

¹² Idem.

¹³ Een park wordt in het Bosdecreet gedefinieerd als 'een groene ruimte waar bij de aanleg, de inrichting en het beheer sociaalrecreatieve en/of esthetische overwegingen overheersen en waar gelijktijdig verschillende andere functies kunnen worden vervuld, zoals recreatieve, educatieve, economische, cultuurhistorische, landschappelijke, wetenschappelijke, ecologische, organismebeschermende, en milieubeschermende functies. Zij bestaan naast uit open gedeelten waaronder waterpartijen, grasvelden, bloemperken, wandelwegen en andere infrastructures, uit een afwisseling van bosgedeelten en/of gedeelten begroeid met bomen, heesters en kruidachtige gewassen.'

¹⁴ Groenbeheer is volgens het Bosdecreet 'een functionele dienst die door de Vlaamse regering wordt belast met de beleidsvoorbereiding en de beleidsuitvoering inzake de parken in het algemeen en het beheer van de aangewezen parken in het bijzonder.'

¹⁵ Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Denemarken en Oostenrijk waar volkstuinen dankzij een volkstuinenwet een bijna onaantastbare status genieten.

Wat betreft de bescherming van de groenkwaliteit zijn vandaag de belangrijkste principes voor een kwalitatief beheer opgenomen in de beheersvisie Harmonisch Park- en Groenbeheer. Echter, om de principes uit deze beheersvisie juridisch te verankeren zijn opnieuw uitvoeringsbesluiten noodzakelijk. Deze uitvoeringsbesluiten ontbreken vandaag, maar zouden in de toekomst als basis kunnen dienen voor het vastleggen van criteria voor de erkenning of aanwijzing van parken.¹⁶

¹⁶ Hermy, M., Schauvliege, M., Tijskens, G. (2005). Groenbeheer, een verhaal met toekomst. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Bos en Groen, Brussel.

5. Economische, sociale en ecologische aspecten van volkstuinen

5.1 Economische aspect

Volkstuinen zijn een extensieve vorm van ruimtegebruik en zijn daardoor kwetsbaar voor verdrukking door intensievere vormen van ruimtegebruik in geval van stijgende grondprijzen.

Een vergelijking van het economische aspect van volkstuinen (in de zin van teeltopbrengsten¹⁷) met de opbrengsten uit ruimte-intensievere functies (zoals bouwgrond) is niet relevant. Toch kunnen we drie invalshoeken onderscheiden m.b.t. het economische aspect van volkstuinen.

1. Vanuit de invalshoek van parkbeheer kunnen volkstuinen worden beschouwd als een middel om de beheerskosten van publieke parken te drukken.
2. Vanuit de invalshoek van gebruikswaarde en belevingswaarde kunnen volkstuinen worden beschouwd als een 'open ruimte functie' met een hoog maatschappelijk rendement.
3. Vanuit een sociaal-economische invalshoek kunnen volkstuinen worden beschouwd als een economisch correctie-instrument.

a) Parkbeheer

De beheers- en onderhoudskosten van volkstuinparken is minimaal in vergelijking met andere publieke parkstructuren omdat de gebruikers contractueel verplicht zijn in te staan voor het onderhoud van de eigen percelen en de gemeenschappelijke infrastructuren.

De beheerskosten situeren zich eerder op het vlak van administratieve opvolging (contracten, terreintoezicht) waarbij algemeen kan worden gesteld: hoe meer vrijheid wordt toegelaten (niet uniforme afsluitingen, tuinhuisjes, enz), hoe meer controle noodzakelijk is en hoe zwaarder de opvolging.¹⁸ In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden de 8 volkstuinparken (308 percelen) die beheerd worden door het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM) opgevolgd door één voltijdse medewerker.

Net doordat de onderhoudskost minimaal is kan de integratie van volkstuinen in publieke parkstructuren bijdragen tot een daling van de algemene beheerskost. Bovendien dalen de aanlegkosten wanneer een volkstuinpark geïntegreerd is in een groter groengebied omdat de infrastructuur (toegangswegen, waterleiding, elektriciteit, waterbeheersing) meervoudig kan worden gebruikt.¹⁹

Uit de praktijkervaring in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest blijkt dat het integreren van een volkstuinpark in een groter groengebied het gebruikersaantal verhoogt, het publiek verbreedt en dat de aanwezigheid van bezoekers evenwichtiger verdeeld is over de dagcyclus waardoor de sociale controle vergroot.²⁰

¹⁷ De winst die kan worden behaald uit de teeltopbrengst in vergelijking met de gangbare winkelprijzen bedraagt 1.000 € tot 2.000 € per jaar. (Mondelijke mededeling dhr. Piet Bausmans van VZW Volkstuinen district Deurne).

¹⁸ Schriftelijke mededeling dhr. Frank Vermoesen (BIM).

¹⁹ Stichting Recreatie (1978). Over Volkstuinen ... nu. Den Haag.

²⁰ Schriftelijke mededeling dhr. Frank Vermoesen (BIM).

Tot slot kan algemeen worden gesteld dat de relatieve beheerskost stijgt bij een kleinere groene ruimte.²¹

b) Maatschappelijk rendement

Het beoordelen van het maatschappelijk (i.p.v. het economisch) rendement betekent een balans opmaken van de kosten (aanleg, onderhoud, inrichting, beheer) en de baten. Het probleem is echter dat de baten minder scherp kunnen worden becijferd dan de kosten omdat de criteria voor waardebeoordeling tijd- en plaatsgebonden zijn (vb. gebruiksintensiteit) en op verschillende maatschappelijke domeinen liggen.²²

Het maatschappelijke rendement van openbaar groen kan aan de hand van volgende criteria worden gemeten.

Tabel 1: Maatschappelijk rendement van openbaar groen (Bron: Jansen-Verbeke, 1993)

<i>Baten</i>	<i>Criteria</i>
<u><i>Gebruikswaarde</i></u> 1. <i>Intensiteit van gebruik</i> 2. <i>Diversiteit van gebruik</i>	<u><i>Kwantitatieve criteria</i></u> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Aantal gebruiker</i> • <i>Diversiteit van gebruikers</i> • <i>Frequentie van gebruik</i> • <i>Verblijfsduur</i> • <i>Verscheidenheid van activiteiten</i>
<u><i>Belevingswaarde</i></u> 1. <i>Randvoorwaarden</i> 2. <i>Meerwaarde</i>	<u><i>Kwalitatieve criteria</i></u> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Toegankelijkheid</i> • <i>Bereikbaarheid</i> • <i>Veiligheid</i> • <i>Oppervlakte</i> • <i>Onderhoud</i> • <i>Afwisseling van groenelementen</i> • <i>Combinatie met ondersteunende elementen</i>

Ter vergelijking is het maatschappelijk rendement van enerzijds een voetbalveld en anderzijds een volkstuinpark met dezelfde afmetingen becijferd. De cijfergegevens voor volkstuinen zijn gebaseerd op empirisch onderzoek (enquêtes bij de verschillende volkstuinverenigingen), de cijfergegevens voor sportterreinen zijn gebaseerd op de Planologische Kengetallen uit Nederland.

²¹ Idem.

²² Jansen-Verbeke, M. (1993). Maatschappelijke betekenis van openbaar groen. Tendensen inzake behoefte. Groencontact. Brugge.

Gebruikswaarde

Oppervlakte

Voetbalveld: 8250 m² (110m x 75m).

Volkstuinpark van 8250 m²: 38 percelen 200 m² (+ ca. 10% infrastructuur).²³

Aantal gebruikers

Voetbalveld: 22 spelers (2 x 11 per team).

Volkstuinpark: 38 gebruikers (1 gebruiker per volkstuin).²⁴

Frequentie van gebruik

Voetbalveld: gem. 21 uur/week (1,5 uur x 14 wedstrijden/week).²⁵

Volkstuinpark: gem. 11 uur/week.

Gebruiksintensiteit (= aantal gebruikers x frequentie van gebruik)

Voetbalveld: 21 uur x 22 spelers = 462 manuren/week.

Volkstuinpark: 430 manuren/week.²⁶

Verscheidenheid van activiteiten

Voetbalveld: enkel voetbal.

Volkstuinpark: tuinieren, zitten, picknicken, enz.

Belevingswaarde

Toegankelijkheid

Voetbalveld: Beperkte toegankelijkheid voor externen (enkel langs de randen).

Volkstuinpark: Grote toegankelijkheid voor externen door fijnmazig wegenpatroon.

Bereikbaarheid²⁷

Voetbalveld: Functieniveau stad(sdeel) -> 3200 m.

Volkstuinpark: Functieniveau stad(sdeel) -> 3200 m.

Veiligheid

Voetbalveld: Sociale controle is beperkt als gevolg van de piekmomenten in het tijds patroon.

Volkstuinpark: Sociale controle is groter als gevolg van de evenwichtige verdeling van het tijds patroon.

²³ 200 m² is de mediaangroote van alle geïnventariseerde volkstuinparken (zie Hst. 6.2).

²⁴ Hierbij is geen rekening gehouden met het feit dat een volkstuin meerdere gebruikers telt per perceel (bezoek van familie, vrienden) omdat bij voetbalvelden het supporterspubliek ook niet wordt meegerekend.

²⁵ De planningsnorm geeft de veldcapaciteit weer uitgedrukt in een maximum aantal wedstrijden (of teams) per sportveld. Hierdoor wordt overbelasting en beschadiging van het sportterrein vermeden. Voor een voetbalveld geldt de planningsnorm 9 voor het weekend. Dit betekent dat in 1 weekend het voetbalveld maximum 9 keer bespeeld mag worden (Kluwer (2006). Planologische Kengetallen. Alphen aan den Rijn). In onze berekening gaan we uit van een maximale veldbezetting in het weekend (9 wedstrijden) en een gemiddelde bezetting van 1 wedstrijd per dag in de week.

²⁶ Uit de enquête in het volkstuinpark van Sint-Amansberg kunnen we volgende richtcijfers afleiden i.v.m. de gebruiksintensiteit: 14% van de gebruikers spendeert gemiddeld 3 uur/week, 39% van de gebruiker gem. 8 uur/week, 32% van de gebruikers gem. 15 uur/week en 14% van de gebruikers gem. 20 uur/week. Als we deze percentages omrekenen naar het fictieve gebruikersaantal van 38 personen, komen we uit op een totaal aantal van 430 manuren/week.

²⁷ Pannekoek en Schipper, J (1975). Tuinen: tuin, park, landschap. Deel 4. Openbaar groen en recreatie. Kosmos, Amsterdam.

Onderhoud

Voetbalveld: arbeidsintensief (gras maaien, drainage, enz.).
Volkstuinpark: gebruikers staan in voor eigen onderhoud.

Afwisseling van groenelementen

Voetbalveld: zeer monotoon (enkel gras).
Volkstuinpark: grote afwisseling aan groenelementen (zowel wat betreft het bodemgebruik (variatie aan groenten) als de opgaande beplanting (hagen).

Combinatie met ondersteunende elementen

Voetbalveld: enkel kantine.
Volkstuinpark: ruimtelijke verweving met kleinschalige ondersteunende elementen (kantine, speeltuin, sportveld, bijenkast, visvijver, picknickplaats, kruidentuin).

Uit bovenstaande beknopte analyse kan het volgende worden geconcludeerd:

- De gebruikswaarde (uitgedrukt in manuren per week) van een volkstuinpark is nagenoeg hetzelfde als de gebruiksintensiteit van een voetbalveld, maar beide activiteiten hebben een fundamenteel verschillend tijds patroon. De bezetting van voetbalvelden is sterk geconcentreerd (met pieken in het weekend), terwijl de bezetting van volkstuinparken eerder gespreid is in de tijd. Dit verschil in tijds patroon heeft implicaties op enerzijds de veiligheid (sociale controle) en anderzijds de verscheidenheid aan activiteiten.
- De belevingswaarde van een volkstuinpark (uitgedrukt in toegankelijkheid, veiligheid, onderhoud, afwisseling van groenelementen) is veel groter dan de belevingswaarde van een voetbalveld als gevolg van de kleinschalige patronen en structuren.

c) Economisch correctie-instrument

Volkstuinen kunnen worden beschouwd als een economisch correctie-instrument dat de onvolkomenheden van het vrije kapitalistische marktmechanisme ondervangt omdat door zelfvoorziening de afhankelijkheid van prijsfluctuaties van levensmiddelen wordt verminderd.²⁸ Bovendien zijn volkstuinen een (bescheiden) economisch emancipatie-instrument: ze bieden de tuinder een vrije ondernemersruimte die bijdraagt tot zijn zelfredzaamheid.²⁹

²⁸ Segers, Y. en Van Molle, L. (ed.) (2007). Volkstuinen. Een geschiedenis. Leuven.

²⁹ Idem.

5.2 Sociale aspect

a) Algemeen

Wat betreft het sociale aspect van volkstuinen kunnen we drie belangrijke elementen onderscheiden:

- Volkstuinen komen tegemoet aan een effectieve behoefte aan groene ruimte van bepaalde bevolkingsgroepen. Voornamelijk in zeer dichtbevolkte wijken met weinig privaat én publiek groen is de behoefte het grootst. Statistisch onderzoek toont aan dat er een lineair verband is tussen de bevolkingsdichtheid van een wijk, de beschikbare oppervlakte aan volkstuinen en de druk op de wachtlijsten.³⁰
- Volkstuinen zijn financieel laagdrempelig, waardoor geen enkele bevolkingsgroep op basis van dit criterium wordt uitgesloten. De gemiddelde jaarlijkse huurprijs bedraagt 0,14 €/m². Voor een perceel van 200 m² (mediaangrootte van een volkstuinperceel in Vlaanderen) komt dit neer op 28 €/per jaar.³¹
- Het gebruik van volkstuinen is niet gebonden aan bepaalde bevolkingsgroepen of leeftijdscategorieën.

b) Sociale contacten tussen volkstuinders

Uit recent onderzoek naar de dagelijkse relaties tussen volkstuinders kunnen we het volgende concluderen:³²

- De dagelijkse relaties tussen volkstuinders zijn sterk vergelijkbaar met de informele relaties tussen burens. Dit type van sociale omgang wordt door sociologen getypeerd als 'familiariteit' en wordt gekenmerkt door een mix van vriendschappelijkheid en afstandelijkheid. Om twee redenen zijn burens geneigd tot familiariteit: enerzijds leidt een vorm van afstandelijkheid tot het vermijden van ergernis bij elkaar, anderzijds leidt een vorm van vriendschappelijkheid tot vertrouwen waardoor het sociale kapitaal geleidelijk kan groeien.
- Het sociale aspect van in- en uitsluiting gebeurt voornamelijk op basis van de handelingen van tuinders. Daarbij wordt de norm van het 'harde werken' gehanteerd, eerder dan etnische afkomst, leeftijd of geslacht. M.a.w. mensen worden beoordeeld op basis van wat ze doen en minder op basis van wie ze intrinsiek zijn. Zo weten volkstuinders vaak niet precies wat het beroep of de woonplaats van anderen is en bezoeken slechts weinig volkstuinders hun collega-tuinders thuis.

³⁰ Zie hiervoor Hoofdstuk 7.3: Opstellen van een richtnorm voor Vlaanderen.

³¹ Ter vergelijking: de jaarlijkse huurprijs van een volkstuinperceel van ca. 300m² in Amsterdam bedraagt 200 € tot 300 €

³² In dit deel wordt een selectie weergegeven van de belangrijkste bevindingen uit de studie 'Dagelijkse relaties en diversiteit in Vlaamse volkstuinen' (Leen Beyers, Departement Geschiedenis, KU Leuven), gepubliceerd in: Segers, Y. en Van Molle, L. (ed.) (2007). Volkstuinen. Een geschiedenis. Leuven.

- De dagelijkse relaties tussen volkstuinders vloeien vooral voort uit de nabijheid van hun tuintjes en veel minder uit initiatieven van de beheerder (meestal een overkoepelende vzw). Dat heeft veel te maken met de doelstellingen die de volkstuinbeweging jarenlang heeft gehuldigd, waarbij in eerste instantie de voedselvoorziening voor eigen gebruik centraal stond en slechts in tweede instantie aspecten zoals sociale samenhang en groenbeheer een rol speelden. Deze utilitaire invulling verklaart ook waarom in de meeste Vlaamse volkstuincomplexen geen ruimte voorzien is voor een gemeenschappelijke ontmoetingsplek, in tegenstelling tot in Nederland.³³
- Conflicten in de volkstuinen hebben in eerste instantie te maken met tuinieren zoals onkruid of het onrechtmatig innemen van delen van andermans perceel. Voor het laten gedijen van onkruid is er weinig begrip, omdat het overwaait van de ene tuin naar de andere en het de paden en hagen een verwilderde aanblik bezorgt.
- Gepensioneerde mannen vormen van oudsher de belangrijkste gebruiksgroep van volkstuinparken. Sinds de jaren 1980 is het publiek geleidelijk diverser geworden door de stijging van het aantal vrouwen, jongeren en immigranten in de volkstuinparken. Voor vrouwen en jongeren zijn de belangrijkste motieven voor het houden van een volkstuin het kweken van biologische groenten en ontspanningsaspect. Voor immigranten of mensen met een migrantenafkomst zijn de belangrijkste motieven voor het houden van een volkstuin enerzijds het kweken van cultuureigen groenten (net als de Belgische volkstuinders van weleer hebben velen een landelijke achtergrond) en anderzijds de drang naar buitenlucht (de stadswijken met weinig groen waar vroeger de Belgische volkstuinders vandaan kwamen worden nu bewoond door Zuid-Europeanen, Turken, Marokkanen en meer recente nieuwkomers.)
- Volkstuinorganisaties of lokale overheden kunnen interetnische familiariteit stimuleren door het opstellen van collectieve regels en organisatiestructuren. Hierdoor wordt vermeden dat problemen (zoals het verwijderen van afval) blijvend worden gedefinieerd als het probleem van ‘anderen’ en ondertussen geen oplossing krijgen. Uit onderzoek blijkt dat er in volkstuinparken met regels en toezicht minder ongenoegen is tussen mensen met andere achtergronden.

5.3 Ecologische aspect

a) Potentieel hoge natuurwaarde

Recent onderzoek naar de natuurwaarden in Amsterdam toont aan dat volkstuinparken een hoge tot zeer hoge natuurwaarde hebben.³⁴ Vrijwel alle tuinparken in Amsterdam hebben een waarde 4 (op een schaal van 5) op de natuurwaardenkaart. De natuurwaarde wordt voornamelijk toegeschreven aan de aanwezigheid van opgaande beplanting (windsingels) en water (ringsloten) rond een volkstuinpark, het voorkomen van oude bomen binnen het complex en de wijze van tuinieren. In sommige volkstuinparken wordt de opgaande beplanting op een natuurvriendelijke wijze beheerd of worden kleinschalige natuurontwikkelingsprojecten geïntegreerd in het complex.

³³ Nederlandse volkstuinen hebben in vergelijking met de Vlaamse een veel recreatiever karakter.

³⁴ Dienst Ruimtelijke Ordening. (2004). Ruimtelijke inventarisatie tuinparken Amsterdam.

Op basis van de waardering op de biologische waarderingskaart is voor de volkstuinparken in Antwerpen onderzocht of zij een hoge/lage natuurwaarde hebben. Het overgrote deel van de volkstuinparken hebben geen waardering (dus zeer lage natuurwaarde). Slechts enkele volkstuinparken met een ouder bomenbestand hebben een 'lage' tot 'matige' waardering.

b) Verkorten van de voedselketen

Volkstuinen kunnen worden beschouwd als een vorm van stadslandbouw.³⁵ Het gaat daarbij om voedselproductie in en rond de stad, bestemd voor eigen gebruik en/of de bevoorrading van stadsgenoten. Doordat zowel de verplaatsing van de producent als de voedselproductie zelf om weinig tijd en geld vraagt, is de stadslandbouw perfect geïntegreerd in de stedelijke voedsleconomie: hij produceert wat ter plaatse wordt geconsumeerd.³⁶ Net zoals de traditionele volkstuinderij behoort de moderne stadslandbouw slechts in beperkte mate tot de formele, gecommmercialiseerde en gemonetariseerde economie.³⁷

Naast het verkorten van de voedselproductieketen, draagt volkstuinderij bij tot het instandhouden van oudere genetische gewassen in de akkerbouw en de tuinbouw.³⁸

c) Diversiteit in openbare groenvoorziening

Volkstuinparken kunnen worden beschouwd als een bijzonder onderdeel in het groenaanbod in steden als gevolg van het semi-publieke karakter en het dichte netwerk aan onverharde paden. Hiermee vormt het een complementaire aanvulling aan andere openbare groenvoorzieningen zoals sportvelden, stadsparken, natuurgebieden, enz.³⁹

³⁵ In de definiëring van 'urban agriculture' volgens de VN staan twee aspecten centraal: enerzijds de (peri-)urbane locatie, anderzijds de intensieve grondbewerking.

³⁶ Segers, Y. en Van Molle, L. (ed.) (2007). Volkstuinen. Een geschiedenis. Leuven.

³⁷ Idem.

³⁸ Volkstuinendebat op Kasteel Groenveld, 17 februari 2007.

³⁹ Stichting Recreatie (1978). Over Volkstuinen ... nu. Den Haag.

6. Inventarisatie

6.1 Methodologie

a) Bronnen

Voor de inventarisatie van de volkstuinparken is gebruik gemaakt van 6 verschillende bronnen:

1. Een schriftelijke enquête (zie bijlage 1) bij alle beheerders van de lokale afdelingen van vzw de Volkstuin (voorheen vzw Werk van den Akker) die een volkstuinpark beheren. Het betreft in totaal 2742 tuinen verdeeld over 44 parken (53% van de totale oppervlakte aan volkstuinen).
2. Een schriftelijke enquête (zie bijlage 1) bij alle beheerders van de lokale afdelingen van vzw Velt (Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze) die een volkstuinpark beheren. Het betreft in totaal 103 tuinen verdeeld over 7 parken (3% van de totale oppervlakte aan volkstuinen).
3. Een email enquête bij de groenambtenaren van alle 308 gemeenten in Vlaanderen met de vraag of er in hun gemeente volkstuinen gelegen zijn en wie de beheerder ervan is. De enquête is verstuurd door de Vereniging voor Openbaar Groen (V.V.O.G) die over de contactgegevens van alle groenambtenaren beschikt en verwerkt door de Universiteit Gent (zie bijlage 2).
4. Een telefonische enquête bij alle gemeenten uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen die gecategoriseerd zijn onder grootstedelijke gebieden en regionaalstedelijke gebieden met de vraag of er in hun gemeente volkstuinen gelegen zijn en wie de beheerder ervan is. Bijkomend zijn alle gemeenten van verstedelijkingsklasse 1 (zie Hst. 7.1) die niet behoren tot een grootstedelijk of regionaalstedelijk gebied eveneens telefonisch gecontacteerd (zie bijlage 3).
5. Een telefonische enquête bij de verschillende districtbeheerders van de Dienst Patrimonium van de NMBS-Holding met de vraag naar de ligging van de belangrijkste concentraties van volkstuinen langsheen de spoorwegen. Het betreft in totaal 387 tuinen verdeeld over 14 parken (11% van de totale oppervlakte aan volkstuinen).
6. Een schriftelijke enquête (zie bijlage 1) bij het Brussels Instituut voor Milieubeheer die een deel van de volkstuinparken in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bezit en beheert. Het betreft in totaal 308 tuinen verdeeld over 8 parken (11% van de totale oppervlakte aan volkstuinen).

Daarnaast is een steekproef uitgevoerd bij het kadaster om te achterhalen of volkstuinen via de kadastrale aard kunnen worden gelokaliseerd (de kadastrale aard 'warmoesgronden' zou kunnen wijzen op volkstuingronden.) Voor 6 verschillende kadastrale percelen die momenteel in gebruik zijn als volkstuin is de kadastrale aard opgevraagd. Dit leverde echter een zeer heterogeen resultaat op (3x bouwland, 2x weiland, 1x tuin) waardoor besloten werd deze piste niet verder te onderzoeken.

Tot slot is een (zeer) belangrijke bron met betrekking tot de inventarisatie van volkstuinen niet geraadpleegd wegens onvindbaar. Het betreft een studierapport uit 1983 getiteld *'Enquête gehouden in het kader van een stedenbouwkundige studie in verband met de toestand en mogelijke evolutie in het volkstuinwezen in Vlaanderen.'* in opdracht van het Hoofdbestuur

Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening. Waarschijnlijk is het rapport destijds opgemaakt door het studie bureau Mens en Ruimte. Helaas is in geen enkele bibliotheek in Vlaanderen, noch in de archieven van de opdrachtgever, noch in de archieven van het toenmalige Mens en Ruimte dit studierapport terug te vinden.

b) Inventarisatie

De inventarisatie is gebeurd in het programma Arc-Map. Op basis van adressen en luchtfoto's zijn de volkstuinparken zo exact mogelijk overgetekend met georeferendeerde polygoenen. Aan deze polygoenen zijn attribuentabellen gekoppeld die de onderstaande informatie weergeeft.

Tabel 2: Inhoud attribuentabel

<i>Naam volkstuincomplex</i>	
<i>Adres</i>	
<i>Stichtingsdatum</i>	
<i>Grondeigenaar</i>	<i>(gemeente/vzw/particulier/...)</i>
<i>Aard van aanleg</i>	<i>(tijdelijk/bestendig)</i>
<i>Bruto-oppervlakte</i>	<i>(m²)</i>
<i>Netto-oppervlakte</i>	<i>(m²)</i>
<i>Aantal volkstuinen</i>	<i>(#)</i>
<i>Gemiddelde perceelsgrootte</i>	<i>(m²)</i>
<i>Voorzieningen</i>	<i>(clubhuis/ parking/ sportveld/...)</i>
<i>Aansluiting</i>	<i>(water/electriciteit/sanitair/afwatering)</i>
<i>Maatschappelijke groepen</i>	<i>(Verhouding allochtonen/autochtonen)</i> <i>(Verhouding Gezinnen/alleenstaanden)</i>
<i>Leeftijdscategorieën</i>	<i>(<20 / 21-40 / 41-60 / >60)</i>
<i>Tuinhuisjes</i>	<i>(aanwezig/uniform/...)</i>
<i>Type omheining</i>	<i>(Haag/gracht/ijzernet/hout/...)</i>
<i>Specifieke problemen</i>	<i>(bodemvervuiling/geluidshinder/...)</i>
<i>Specifieke reglementering</i>	<i>(verbod op het gebruik van pesticiden/...)</i>
<i>Planologische bestemming</i>	
<i>Bezit van eigen tuin naast volkstuin</i>	
<i>Gemiddelde afstand tot woning</i>	<i>(km)</i>
<i>Voornaamste vervoersmiddel naar volkstuin</i>	<i>(te voet / fiets / auto /...)</i>
<i>Gemiddelde verblijfsduur</i>	

6.2 Resultaten

In onderstaande bespreking worden de belangrijkste conclusies weergegeven. De uitgebreide inventarisatie en vergelijking tussen de volkstuinparken is opgenomen in bijlage 4.

a) Kwantitatieve aspect

1. Aantal volkstuinen

Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen telt ongeveer 4600 volkstuinen, verdeeld over 114 volkstuinparken met een totale oppervlakte van 137 ha.⁴⁰

De helft van alle volkstuinen zijn gelegen in de provincie Antwerpen, waarvan het overgrote deel in het grootstedelijke gebied Antwerpen.

Tabel 3: Aantal volkstuinen per provincie

	<i>aantal parken</i>	<i>aantal tuinen</i>	<i>bruto opp. (ha)</i>	<i>%</i>
<i>Provincie Antwerpen</i>	48	2.395	68,2	50%
<i>Provincie Oost-Vlaanderen</i>	21	1.016	29,5	22%
<i>Provincie West-Vlaanderen</i>	16	383	9,1	7%
<i>Provincie Limburg</i>	7	210	8,1	6%
<i>Provincie Vlaams-Brabant + Brussel</i>	22	597	22,0	16%
Totaal	114	4.601	136,9	100%

2. Perceelsgrootte en verhuurprijs

De gemiddelde perceelgrootte is 261 m². Dit getal is relatief hoog als gevolg van de grote perceelsstructuur bij een aantal historische volkstuincomplexen (waardoor de gemiddelde waarde stijgt). Nieuwe volkstuinparken hebben doorgaans kleinere perceelsstructuren (ca. 150 à 200 m²). De mediaan perceelsgrootte ligt op 200 m².

De gemiddelde verhuurprijs bedraagt 0,14€/ m² met een maximum in Brugge (100 €/jaar voor een perceel van 200m²) en gratis in o.a. Edegem, Peer, Waasmunster, Kortrijk, Zeebrugge.

b) Kwalitatieve aspect

1. Voorzieningen

Het voorzieningenniveau in de meeste volkstuinparken is laag tot zeer laag:

- Slechts 14% van alle volkstuinparken heeft een kantine, 7% heeft elektriciteit, 9% heeft sanitair en 5% heeft leidingwater.
- 46% van de volkstuinen heeft één of meerdere handpompen, 2% heeft een regenwaterton en 45% heeft helemaal geen watervoorziening.
- In 30% van de volkstuinparken worden extra activiteiten georganiseerd zoals cursussen tuiniertechnieken, infoavonden, enz.
- 34% van de volkstuinparken hebben een uniform type tuinhuisje, 30% hebben geen uniform type en 36% heeft geen tuinhuisje. De volkstuinparken met een uniform type

⁴⁰ Ter vergelijking: Nederland telt vandaag ca. 250.000 volkstuinen, Berlijn telt ca. 80.000 volkstuinen en Amsterdam telt ruim 6.000 volkstuinen (verdeeld over 40 parken, met een totale oppervlakte van ca. 300 ha.)

tuinhuisje zijn meestal in beheer van een gemeente (waarbij de groendienst van de gemeente instaat voor het onderhoud).

- Bij 12% van de volkstuinparken zijn de percelen gegroepeerd omzoomd door hagen, wat de ruimtelijke kwaliteiten van de parken aanzienlijk verhoogt. Ook hier geldt dat de meeste van deze gronden worden beheerd door de gemeente.

2. Kwalitatieve typering

Op basis van een aantal ruimtelijke parameters is getracht een kwalitatieve typering te maken van de geïnventariseerde volkstuinparken. In eerste instantie is gekeken naar de inplanting van het volkstuinpark aan de hand van luchtfoto's. Volkstuinparken in de nabijheid van een storende geluidsbron (steenweg, snelweg, spoorweg, industrie of luchthaven) werden getypeerd als negatief omwille van de potentiële geluidsoverlast. In tweede instantie is gekeken naar de bodemvervuiling aan de hand van de resultaten van de inventarisatie. In derde instantie is gekeken naar de inplanting van het volkstuinpark in functie van de kwaliteiten van de omgeving. Op die manier is een beoordeling gemaakt waarbij volgende waardebeoordeling werd gehanteerd:

- lage waardering betekent geluidsoverlast van steenweg, snelweg, industrie, spoorweg of luchthaven.
- goede waardering betekent (enkel) geen geluidsoverlast.
- zeer hoge waardering betekent geen geluidsoverlast + mooie omgeving (waardevol agrarisch landschap, kasteeldomein, parkdomein, natuurgebied, verzichten, grote ruimtemaat).

Tabel 4: Kwalitatieve typering

	aantal parken	%
Zeer hoge waardering	35	31%
Goede waardering	36	32%
Lage waardering	43	38%

Hieruit kan worden afgeleid dat ongeveer 1/3 van de volkstuinen een lage waardering krijgt, 1/3 een goede waardering en 1/3 een zeer hoge waardering.

38% van de volkstuinparken ligt in de onmiddellijke nabijheid van een steenweg, snelweg, spoorweg of luchthaven, 6% van de volkstuinparken heeft een probleem van bodemvervuiling en 22% heeft last van vandalisme.

Tabel 5: Geluidsoverlast

	aantal parken	%
Geluidsoverlast spoorweg	21	18%
Geluidsoverlast snelweg, steenweg	20	18%
Geluidsoverlast vliegveld	2	2%
Geluidsoverlast industrie	1	1%
Geen geluidsoverlast	70	61%

Tabel 6: Vandalisme en bodemvervuiling

	aantal parken	%
Vandalisme	24	21%
Bodemvervuiling	6	5%
geen vandalisme of bodemvervuiling	84	74%

3. Planologische bestemming

Ongeveer de helft van alle volkstuinparken is gelegen in zones waarvan de onderliggende planologische bestemming aansluit bij de aard van de activiteit van volkstuinieren (36% parkgebied, 5% agrarisch gebied, 7% dagrecreatie, 2% kleintuingebied).

Daartegenover staat dat 35% van de volkstuinparken op korte of middellange termijn dreigen te verdwijnen als gevolg van de onderliggende planologische bestemming van de gronden (woongebied, woonuitbreidingsgebied, bedrijvzone).

Tabel 7: Planologische bestemming

Planologische bestemming	aantal gebieden	opp. (ha)	%
Woongebied	29	23	17%
Woonuitbreidingsgebied	16	23,3	17%
Parkgebied of groengebied (Brussels Hoofdstedelijk Gewest)	33	49,9	36%
Bosgebied	1	1,1	1%
Natuurgebied of natuurreservaat	4	3,3	2%
Gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen	3	0,88	1%
Agrarisch gebied (met ecologisch of landschappelijk belang)	7	6,3	5%
Gebied voor dagrecreatie	6	9,1	7%
Bufferzone	11	14,2	10%
Ontginningsgebied	2	3	2%
Bedrijvzone voor ambachtelijke bedrijven en kmo's	1	0,5	0,3%
Kleintuingebied	1	2,3	2%

c) Sociale aspect

1. Bevolkingsamenstelling

Het aandeel immigranten (of mensen met een migrantenafkomst) en het aandeel zestigplussers verschilt sterk per provincie.

De provincie Limburg heeft het grootste aandeel tuinders met een migrantenafkomst (68%) en het kleinste aandeel zestigplussers (43%). Een mogelijke verklaring voor dit cijfer is het hoge aantal Italiaanse mijnwerkers die vervroegd op pensioen werden gestuurd bij de sluiting van de steenkoolmijnen. In de provincie Antwerpen ligt het gemiddelde aandeel tuinders met een migrantenafkomst op 29%, met hogere concentratie in het District Berchem (77% en 90%), District Deurne (50%), District Wilrijk (75%) en Mechelen (80%). In Vlaams-Brabant is een groot aandeel tuinders met een migrantenafkomst in Vilvoorde (65%) en Sint-Agatha-Berchem (56%). In alle provincies is er een groot aandeel gezinnen onder de gebruikers van de volkstuinparken.

Tabel 8: Aandeel allochtonen, gezinnen en zestigplussers

	% allochtonen	% gezinnen	% zestigplussers
Provincie Antwerpen	29%	94%	56%
Provincie Oost-Vlaanderen	10%	95%	66%
Provincie West-Vlaanderen	7%	85%	49%
Provincie Limburg	68%	96%	43%
Provincie Vlaams-Brabant + Brussel	39%	?	?

2. Afstand tot volkstuin

89% van de tuinders woont op minder dan 5 km van zijn volkstuin. 17% woont zelfs op minder dan 1 km. Deze cijfers worden nog eens bevestigd door enerzijds de enquête in het volkstuinpark van Sint-Amandsberg waaruit blijkt dat de gemiddelde afstand tussen woning en volkstuin 2,83 km bedraagt, en door anderzijds de literatuurstudie naar richtnormen waaruit blijkt dat het functieniveau (d.i. het maximale bereik) van een volkstuinpark wordt geschat op 3,2 km.

3. Woonomgeving

68% van de tuinders heeft thuis geen eigen tuin. Dit percentage voor Vlaanderen ligt hoger dan het percentage uit de enquête in het volkstuinpark van Sint-Amandsberg (waar 54% van de tuinders thuis helemaal geen of slechts een zeer beperkte buitenruimte heeft).

d) Beheersaspect

1. Interne reglementering

83% van de volkstuinparken⁴¹ heeft een intern reglement, 17% van de volkstuinparken heeft helemaal geen reglementering.

De interne reglementering is sterk verschillend per volkstuinpark en heeft doorgaans betrekking op volgende aspecten:

- het toelaten van constructies (tuinhuisjes, serres, plastic tunnels, watertonnen, enz)
- het onderhoud van de percelen (verplicht onkruid wieden, enz.)
- het grondgebruik van de percelen. (In de meeste volkstuinparken zijn monoculturen verboden en moet de moestuin steeds het hoofdbestanddeel van de tuin uitmaken. Het houden van neerhofdieren (kippen, geiten) is in de meeste volkstuinparken verboden.)

In 16% van de volkstuinparken (13 parken) is ecologisch tuinieren een verplichting.

Het betreft alle tuinen die worden beheerd door vzw Velt en een aantal volkstuinparken die door de gemeente zelf worden beheerd (Middelkerke, Ieper, Kortrijk, Genk).

De interne reglementering in deze volkstuinparken heeft doorgaans betrekking op het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, het hanteren van een rotatieplan om uitputting van de bodem te voorkomen en het aanplanten van inheemse planten.

2. Grondeigendom

Ongeveer 60% van de volkstuinparken is gelegen op gronden die eigendom zijn van een openbaar bestuur (Gemeente, O.C.M.W., Provincie, Vlaamse Gemeenschap, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst der Zeeschelde). 17% van de gronden is eigendom van de NMBS-holding en 20% is eigendom van private personen of organisaties (Privépersoon, Sociale Huisvestings-maatschappij, vzw de Volkstuin).

⁴¹ Van de 114 volkstuinparken hebben 83 een antwoord gegeven op de vraag naar intern reglementering.

Tabel 9: Grondeigendom

	<i>aantal parken</i>	<i>opp. in beheer (ha)</i>	<i>aantal tuinen</i>	<i>opp. %</i>
<i>Gemeente</i>	54	56,44	2099	41%
<i>O.C.M.W.</i>	9	10,98	401	8%
<i>NMBS-holding</i>	14	23,11	546	17%
<i>Privépersoon</i>	16	14,18	371	10%
<i>Provincie of Vlaamse Gemeenschap</i>	4	10,44	498	8%
<i>Brussels Hoofdstedelijk Gewest</i>	4	2,43	147	2%
<i>Sociale Huisvestingsmaatschappij</i>	6	5,19	202	4%
<i>Dienst der Zeeschelde</i>	1	0,56	15	0,4%
<i>vzw de Volkstuin</i>	3	7,68	234	6%
<i>?</i>	3	5,92	88	4%

3. Beheerder

53% van de volkstuinparken wordt beheerd door vzw de Volkstuin, 3% wordt beheerd door vzw Velt, 11% wordt individueel verhuurd (het betreft de gronden van de NMBS-Holding) en 18% wordt beheerd door gemeentelijke, provinciale of gewestelijke groendiensten.

Tabel 10: Beheerder

	<i>aantal parken</i>	<i>opp. in beheer (ha)</i>	<i>aantal tuinen</i>	<i>opp. %</i>
<i>Gemeentelijke groendienst</i>	19	18,47	575	13%
<i>O.C.M.W.</i>	4	3,72	106	3%
<i>Wordt individueel verhuurd (gronden NMBS)</i>	14	14,70	387	11%
<i>Privépersoon</i>	13	9,24	207	7%
<i>Provinciale Groendienst</i>	1	1,32	60	1%
<i>Groendienst Brussels Hoofdstedelijk Gewest</i>	8	5,46	308	4%
<i>Volkstuin vzw</i>	44	72,68	2742	53%
<i>Velt vzw</i>	7	4,07	103	3%
<i>Andere vzw</i>	1	1,35	25	1%
<i>?</i>	3	5,92	88	4%

7. Richtnormen

7.1 Literatuurstudie naar richtnormen voor groenvoorziening

Specifieke groennormen voor volkstuinen in Vlaanderen bestaan niet. Daarom baseren we ons enerzijds op een meer algemene literatuurstudie naar groennormen voor Vlaanderen en anderzijds op de bestaande richtnormen voor volkstuinen in Nederland.

a) Vlaanderen

De meeste groennormen zijn opgebouwd volgens een vooropgestelde hiërarchie waarbij afstandscriteria voor groenvoorziening worden vertaald naar geografische functieniveaus (woongroen, buurtgroen, wijkgroen, stadsdeelgroen, stadsgroen). Voor ieder functieniveau wordt vervolgens een minimale hoeveelheid groen per inwoner vastgelegd (m²/inwoner).

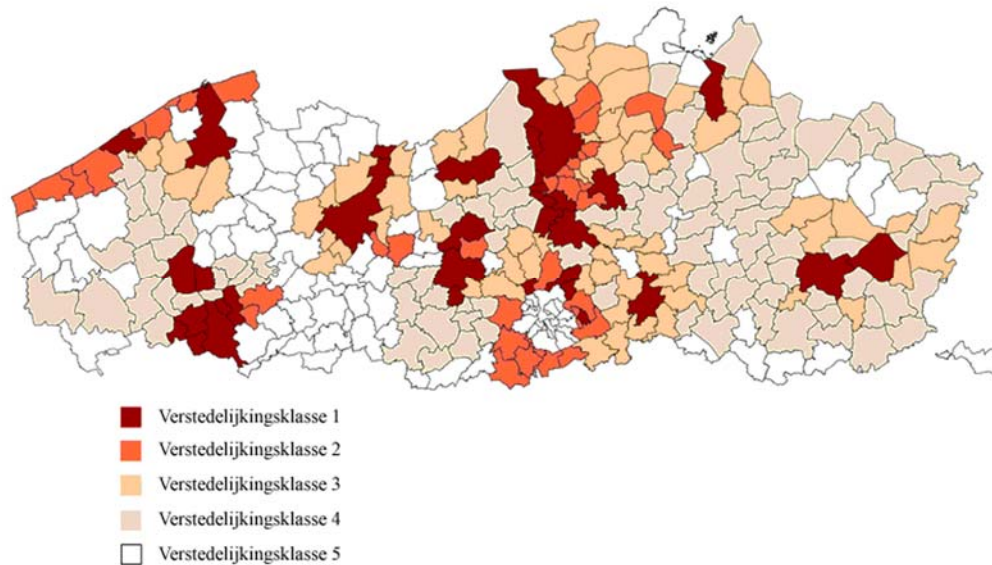
Groennormen voor Vlaanderen zijn terug te vinden in de studie *Langetermijnplanning groenvoorziening*⁴² uit 1993. De normen in deze studie komen in grote lijnen overeen met de richtnormen van de Provinciaal Planologische Dienst Zuid Holland (zie verder). Er werd één belangrijke aanpassing doorgevoerd: in plaats van een indeling naar inwonersaantal werd een indeling naar verstedelijkingsgraad gebruikt. De groenbehoefte zal namelijk sterker afhankelijk zijn van de mate waarin men zich in een verstedelijkt of landelijk gebied bevindt dan van het inwonersaantal van de gemeente. Naarmate de landelijkheid van een gemeente toeneemt (en dus de verstedelijking afneemt) is er theoretisch minder behoefte aan openbaar groen.⁴³ In de studie worden de verschillende gemeentes in Vlaanderen ingedeeld in vijf verstedelijkingsklassen, gaande van landelijke zones (klasse 5) tot stedelijke gebieden (klasse 1), waarbij voor iedere verstedelijkingsklasse een groennorm in hoeveelheid groen per inwoner (m²/inw) wordt vooropgesteld.

Tabel 11: Groennormen Vlaanderen per verstedelijkingsklasse (Bron: Mens en Ruimte, 1993)

verstedelijkingsklasse 1	30 m ² /inw.
verstedelijkingsklasse 2	25 m ² /inw.
verstedelijkingsklasse 3	20 m ² /inw.
verstedelijkingsklasse 4	15 m ² /inw.
verstedelijkingsklasse 5	10 m ² /inw.

⁴² Mens en Ruimte en V.V.O.G. (1993). *Langetermijnplanning Groenvoorziening*. Onderzoek in opdracht van AMINAL, bestuur Natuurbehoud- en ontwikkeling. Brussel.

⁴³ Onder openbaar groen wordt verstaan: openbaar toegankelijke groene recreatiegebieden, sport- en spelgroen en parken (dus exclusief bossen en natuurgebieden).

Figuur 1: Verstedelijkingsklassen in Vlaanderen (Bron: Mens en Ruimte, 1993)

In de meer recentere studie *Monitor voor Bereikbaar en Aantrekkelijk Groen*⁴⁴ uit 2004 wordt de groenbehoefte in stedelijke gebieden benaderd vanuit een kwalitatieve invalshoek door de parameters *bereikbaarheid* en *aantrekkelijkheid* als twee randvoorwaarden voor stedelijk groen mee te nemen. Een belangrijke wijziging ten opzichte van het oorspronkelijk voorgestelde normenstelsel uit de studie *Langetermijnplanning Groenvoorziening* is enerzijds de uitbreiding van de functieniveaus met de categorie *stadsbossen*, en anderzijds de herinterpretatie van de betekenis van maximumafstanden. Waar het eerst afstanden betrof op vogelvlucht, wordt nu de wandelafstand bedoeld, waarbij rekening wordt gehouden met allerlei fysieke en psychologische hinderpalen die de weg ertoe langer maken, minder aangenaam of onveilig.

In geen van beide studies komen echter volkstuinen als een aparte categorie voor onder de noemer openbaar groen.

b) Nederland

De Nederlandse richtnormen voor groenvoorzieningen zijn terug te vinden in de *Planologische Kengetallen*.⁴⁵ Een belangrijk verschil met de Vlaamse richtnormen is het feit dat deze normen gedifferentieerd zijn in relatie tot de grootte van de woonkernen (i.p.v. de verstedelijkingsklasse). Voor iedere woonkern (gaande van 10.000 inw. tot 800.000 inw.) zijn richtcijfer opgesteld voor drie specifieke groenfuncties (kijk- en belevingsgroen, sportterreinen en volkstuinen). In onderstaande tabel wordt het normensysteem voor volkstuinen weergegeven.

⁴⁴ Van Herzele, A., Wiedemann, T., De Clercq, E. (2004). *Monitor voor bereikbaar en aantrekkelijk groen in steden*. Studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, Brussel.

⁴⁵ Verpalen, J., (1992). *Ruimtegebruik voor spel en recreatie e.d.: groen*. In: *Planologische Kengetallen*, Band 1. Kluwer. Alphen aan den Rijn.

Tabel 12: Richtnormen voor volkstuinen volgens PPD-ZH (Bron: Mens en Ruimte, 1993)

Omvang woonkern (x 1000)	m ² /inw			opp in ha		
	min	gem	max	min	gem	max
10	0	0	0	-	-	-
20	2	2,2	2,4	4	4,4	4,8
30	2	2,25	2,5	6	6,75	7,5
40	2	2,4	2,6	8	9,6	10,4
50	2	2,5	2,75	10	12,5	13,75
100	2,25	3	3,5	22,5	30	35
200	2,5	3,5	4	50	70	80
300	3	3,75	4,5	90	112,5	135
400	3,1	3,8	4,6	125	150	185
500	3,2	3,85	4,7	160	190	235
600	3,3	3,9	4,8	200	235	290
700	3,4	3,95	4,9	240	275	345
800	3,5	4	5	280	320	400

c) Functionieniveau van volkstuinen

Naast kwantitatieve groennormen op basis van de grootte van woonkernen, bestaan er ook schema's voor recreatievoorzieningen die aangeven welke voorzieningen er binnen een bepaald functionieniveau aanwezig moeten zijn. Voor ieder functionieniveau wordt de maximumafstand aangegeven waarop de recreatieve voorziening te vinden moet zijn.

Tabel 13: Functionieniveaus (Bron: Van Herzele, 1993)

Functionieniveau	Oppervlakte (ha)	Afstand (m)
Buurt	0,5 - 10	0 - 400
Wijk	10 - 30	400 - 800
Stadsdeel	30 - 60	800 - 1600
Stad	60 - 200	1600 - 3200
Stadsrand	200 - 300+	3200 - 5000

Volkstuinparken worden gecategoriseerd onder het functionieniveau 'stad'.⁴⁶ Andere recreatieve voorzieningen die onder dit functionieniveau vallen zijn openluchtwembaden, atletiekpistes, sportvelden en stadsparken. De recreatieve voorziening op dit functionieniveau hebben een maximum bereik van **3200 meter**.

⁴⁶ Pannekoek en Schipper, J (1975). Tuinen: tuin, park, landschap. Deel 4. Openbaar groen en recreatie. Kosmos, Amsterdam.

7.2 Statistische data op gemeenteniveau

a) Data

Voor 40 gemeenten en/of districten in Vlaanderen zijn een reeks statistische data op gemeenteniveau vergeleken. De focus in de analyse van de data ligt op het aspect publiek groen. Volgende data zijn vergeleken:

1. *Aandeel publiek groen*

- De oppervlakte aan publiek groen per gemeente. De totale oppervlakte aan publiek groen is de som van de kadastrale oppervlakte aan recreatieterreinen⁴⁷ en parken (o.b.v. NIS-data) en de geïnventariseerde oppervlakte aan volkstuinen per gemeente (o.b.v. eigen data).
- De onderlinge verhouding tussen de drie categorieën per gemeente (% recreatieterrein, % park, % volkstuin).

2. *Vergelijking met (inter)nationale richtnormen*

- De totale oppervlakte aan publiek groen is vergeleken met de groennorm uit de Langetermijnplanning Groenvoorziening.
- De kadastrale oppervlakte aan sportterreinen per gemeente is vergeleken met de Nederlandse richtnorm voor sportterreinen voor een gemeente met eenzelfde bevolkingsomvang. (m²/inw.)
- De geïnventariseerde oppervlakte aan volkstuinen per gemeente is vergeleken met de Nederlandse richtnorm voor volkstuinen voor een gemeente met eenzelfde bevolkingsomvang. (m²/inw.)
- De geïnventariseerde oppervlakte aan volkstuinen per gemeente en per gepensioneerde is vergeleken met de Nederlandse richtnorm voor volkstuinen voor een gemeente met eenzelfde bevolkingsomvang. (m²/inw.) Deze bijkomende vergelijking heeft als doel de lage tot zeer lage cijfers (in vergelijking tot Nederland) te kunnen positioneren t.o.v. van de belangrijkste gebruikersgroep in Vlaanderen. (In tegenstelling tot in Nederland zijn het merendeel van de volkstuinders in Vlaanderen gepensioneerden.)

Alle statistisch data werden vergeleken op gemeenteniveau. Enkel voor de Stad Antwerpen werd een verdere verfijning gemaakt op niveau van districten.

b) Resultaten

Uit de vergelijking van de statistische data op gemeenteniveau met de (inter)nationale richtnormen voor groenvoorziening kunnen een aantal algemene conclusies worden getrokken:

1. *Publiek groen*

- 75% van de onderzochte gemeenten en/of districten heeft een (groot) tekort aan publiek groen (recreatieterreinen + parken + volkstuinen) in vergelijking met de groennorm uit de Langetermijnplanning Groenvoorziening.

⁴⁷ Onder recreatieterreinen worden volgende kadastrale aarden gerekend: sportterreinen, speelterreinen en kampeertreinen.

- 48% van de onderzochte gemeenten en/of districten heeft een overaanbod aan sportterreinen in vergelijking met de Nederlandse richtnorm voor sportterreinen, 10% heeft voldoende sportterreinen en 42% heeft een tekort aan sportterreinen.

2. Volkstuinen

- 90% van de onderzochte gemeenten en/of districten heeft een groot tekort (13%) tot zeer groot tekort (77%) aan volkstuinen in vergelijking met de Nederlandse richtnorm voor volkstuinen.
- Indien dit cijfer wordt 'bijgesteld' door de oppervlakte aan volkstuin per gepensioneerde te berekenen (d.i. de belangrijkste gebruikersgroep van volkstuinen), dan blijkt dat 35% van de geïnventariseerde gemeenten nog steeds een groot tekort aan volkstuinen heeft, 22% overeenstemt met de norm en 43% boven de norm ligt.
- 54% van de geïnventariseerde gemeenten heeft een grote druk op de wachtlijsten, 38% kent een beperkte druk en 8% heeft een overschot.

7.3 Opstellen van een richtnorm voor Vlaanderen

a) Algemeen

De Nederlandse richtnorm voor volkstuinen is gebaseerd op het normenstelsel van de Provinciaal Planologische Dienst Zuid-Holland (PPD Z-H) uit 1989. Deze normen worden in Nederland algemeen erkend en zijn vandaag als standaard opgenomen in de reeks Planologische Kengetallen.

De Nederlandse richtnorm voor volkstuinen is gedifferentieerd in relatie tot de grootte van de woonkern. Om twee redenen is dit normenstelsel niet zomaar overdraagbaar op de Vlaamse situatie:

1. Enkel de grootte van de woonkern wordt in rekening gebracht en niet de bevolkingsdichtheid. Hierdoor wordt een belangrijke factor die van invloed kan zijn op de behoefte aan volkstuinen niet meegenomen in de afweging. De reden waarom dit niet is gebeurd, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat in Nederland dichtheidsnormen voor nieuwbouwwoningen bij wet worden vastgelegd, ongeacht de grootte van de kern. Hierdoor is er slechts een beperkte differentiatie in bevolkingdichtheid tussen een nieuwbouwwijk in een grote woonkern en een kleine woonkern.
2. Een groot deel van de volkstuinparken in Nederland zijn verblijfsrecreatieve parken waar mag worden overnacht en waar siertuinen overheersen. De percelen van de verblijfsrecreatieve parken zijn doorgaans groter (300m²) dan de percelen van nutstuinparken (200m²). De mediaangrootte van een perceel in Vlaanderen bedraagt 200 m². Het is onduidelijk voor welk type volkstuinpark de Nederlandse richtnorm is opgesteld waardoor de vergelijking wordt bemoeilijkt.

Om die reden is getracht een aangepaste richtnorm voor Vlaanderen op te stellen op basis van empirisch onderzoek en zich niet te baseren op de Nederlandse richtnorm.

b) Methodologie

1. *Uitgangspunt*

Voor het opstellen van een aangepaste richtnorm voor Vlaanderen zijn twee redeneringen gevolgd:

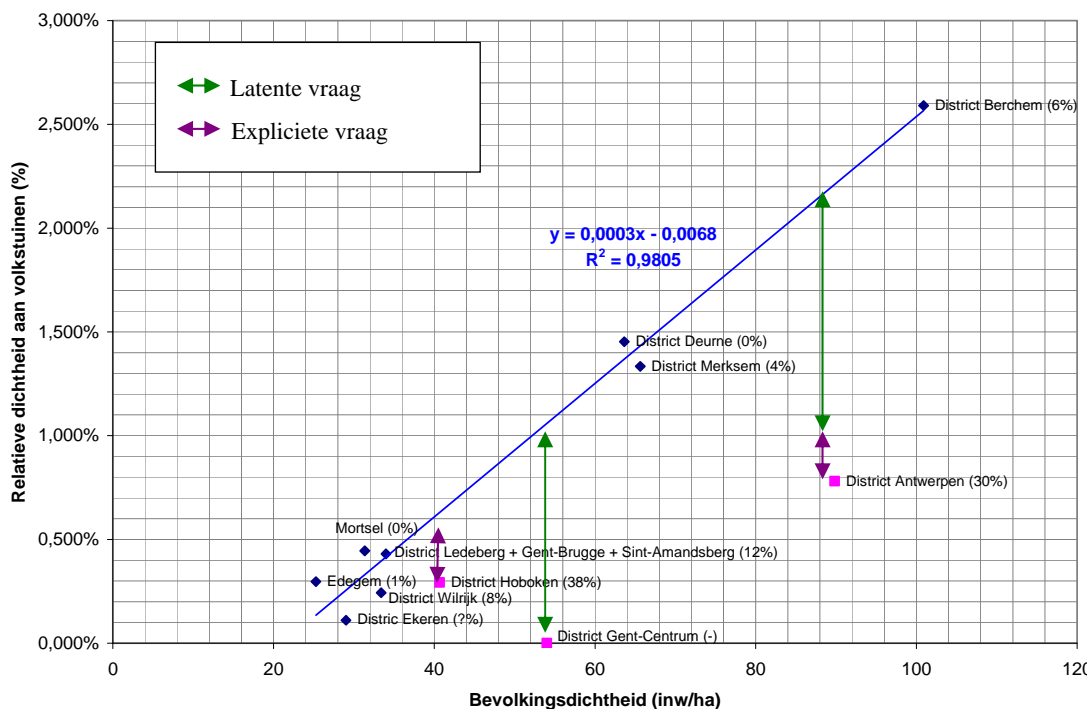
1. De bevolkingsdichtheid van een stad is een belangrijkere factor voor de behoeftebepaling van volkstuinen dan de bevolkingsomvang van de stad omdat hoge bevolkingsdichtheden doorgaans het gebrek aan groene ruimte weerspiegelen.
2. Volkstuinen hebben een bereik van gemiddeld 3 km. Dit blijkt uit de literatuurstudie (functieniveau van 3200 m) en uit de enquête in het volkstuinpark in Sint-Amandsberg. Het bereik wordt weerspiegeld in de wachtlijsten van de Antwerpse districten.

De stad Antwerpen is gekozen als studiegebied voor het empirisch onderzoek om drie redenen:

1. De stad Antwerpen heeft de grootste concentratie van volkstuinen in Vlaanderen. Bijna de helft van de totale oppervlakte aan volkstuinen in Vlaanderen zijn gelegen in Antwerpen en de omliggende randgemeenten. Door het grote aantal wordt de foutmarge in de interpretatie van de cijfers verkleind wat leidt tot een correcter resultaat.
2. De schaal en de omvang van de districten in Antwerpen stemt ongeveer overeen met het 'bereik' van volkstuinpark (ca. 3000m). Bovendien heeft bijna elk district één of meerdere volkstuinparken op zijn grondgebied zodat de behoefte aan volkstuinen per district kan worden opgevangen (of net niet kan worden opgevangen indien het district een tekort aan volkstuinen zou hebben).
3. Er is een duidelijk verband te leggen tussen enerzijds de druk op de wachtlijsten per district (d.i. het aantal wachtenden in verhouding tot het aantal beschikbare tuinen) en anderzijds het tekort aan volkstuinen in relatie tot de bevolkingsdichtheid van het district.

2. *Grafiek grootstedelijk gebied Antwerpen (districten + randgemeenten)*

In de grafiek wordt de relatieve oppervlakte (in %) aan volkstuinen uitgezet tegenover de bevolkingsdichtheid, omdat we impliciet veronderstellen dat deze laatste determinerend is voor de behoefte aan volkstuinen. Er wordt hierbij enkel rekening gehouden met districten waarbij de druk op de volkstuinen niet meer dan 15 % (d.i. 15 mensen op de wachtlijst voor 100 volkstuinen) bedraagt. De druk op de wachtlijsten zou het gevolg kunnen zijn van een onvoldoende aanbod in aangrenzende districten. In andere gevallen - als de druk groter is dan 15% - stellen we dat de beschikbare oppervlakte aan volkstuinen niet voldoende is om aan de vraag te voldoen.

Figuur 2: Relatie tussen de bevolkingsdichtheid op districtsniveau, de relatieve dichtheid aan volkstuinen op districtsniveau en de druk op de wachtlijsten (Bron: eigen berekening).

Vaststellingen:

1. De correlatie tussen beide grootheden in een lineair verband is relatief groot ($R^2 = 0,98$). Er is bijgevolg een aanwijsbaar statistisch (en causaal) verband tussen de bevolkingsdichtheid en het relatieve voorkomen van volkstuinen in de districten en randgemeenten van Antwerpen en de geaggregeerde districten Ledeberg – Gentbrugge – Sint-Amandsberg.
2. De rechte zelf kan fungeren als een empirische richtnorm voor het relatieve voorkomen van volkstuinen op het niveau van de districten.
 - De helling van de rechte geeft weer in welke mate een toename van bevolkingsdichtheid meer behoefte naar volkstuinen genereert. Een toename van 30 inwoners per ha gaat gepaard met een (relatieve) oppervlaktetoename (van volkstuinen) van ongeveer 1 %.
 - Het snijpunt met de X-as geeft aan bij welke bevolkingsdichtheid de vraag naar volkstuinen tot nul wordt herleid. In de grafiek gebeurt dit bij ongeveer een bevolkingsdichtheid van 20 inwoners/ha.
 - Uit de grafiek kan men afleiden dat de districten zonder druk (of zeer beperkte druk) op de wachtlijsten boven of nagenoeg op de rechte liggen (Berchem (6%), Deurne (0%), Merksem (4%), Mortsel (0%), Edegem (1%)), terwijl de districten met een grote druk op de wachtlijsten (Antwerpen (30%), Hoboken (38%)) een stuk onder de rechte liggen. Afwijkingen op deze trend zijn te verklaren door andere factoren. Zo is de druk op het geaggregeerde district Ledeberg - Sint-Amandsberg - Gentbrugge waarschijnlijk het gevolg van het tekort aan volkstuinen in het district Gent-centrum. Verder onderzoek hieromtrent zou dit aan het licht kunnen brengen.

Op de grafiek staan ook een drietal districten die kampen met een tekort aan volkstuinen. Dit tekort veruitwendigt zich als een *expliciete vraag* (d.i. de druk op de wachtlijsten) en/of als een *latente vraag*. Deze laatste is het gevolg van de vastgestelde reikwijdte (ongeveer 3 km) van volkstuinen. Over deze afstand zullen mensen, hoewel ze vragende partij zijn, niet meer geneigd zijn om zich op wachtlijsten van andere volkstuinen in te schrijven. Voor het District Hoboken wordt het tekort aan volkstuinen waarschijnlijk volledig weergegeven door de expliciete vraag van 38 %. Voor Antwerpen zal het tekort het gevolg zijn van zowel een latente vraag als een expliciete vraag (de druk op de wachtlijsten bedraagt 30%). De latente vraag is echter het grootst in Gent-centrum, daar in de directe nabijheid geen volkstuinen voorkomen.

Door middel van onderstaande formule kan de gewenste oppervlakte aan volkstuinen per district worden berekend.

$$(y = 0,0003x - 0,0068)$$

De X-waarde staat voor de bevolkingsdichtheid van het district.

De Y-waarde staat voor het percentage van de oppervlakte van het district dat voor volkstuinen zou moeten worden voorzien om aan de permanente en latente vraag te voldoen.

Door de oppervlakte van het district te vermenigvuldigen met de Y-waarde kan de gewenste oppervlakte (in ha) aan volkstuinen worden berekend.

Tabel 14: Expliciete en latente vraag op districtsniveau

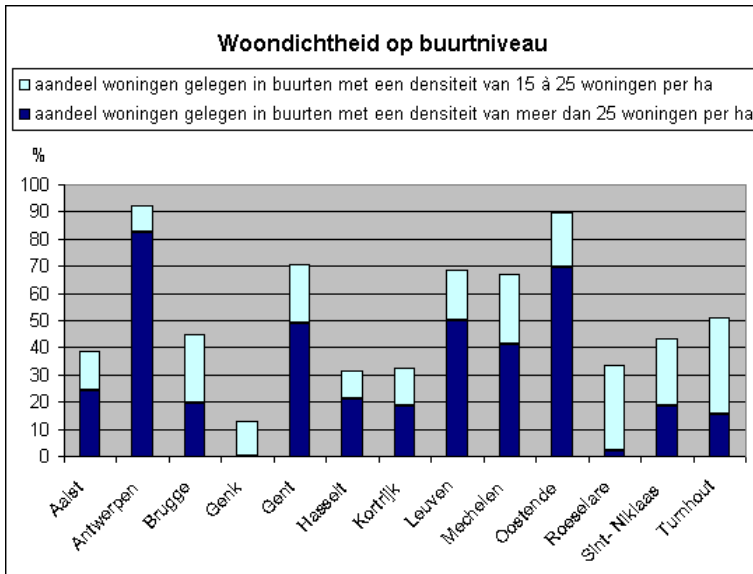
<i>District</i>	<i>Expliciete en/of latente vraag</i>	<i>Bestaande oppervlakte Volkstuinen</i>	<i>Gewenste oppervlakte Volkstuinen</i>
<i>Hoboken</i>	<i>expliciete vraag (38%)</i>	<i>2,45</i>	<i>4,61</i>
<i>Gent-Centrum</i>	<i>Latente vraag</i>	<i>0</i>	<i>20,34</i>
<i>Antwerpen</i>	<i>Expliciete vraag (30%) + latente vraag</i>	<i>12,91</i>	<i>33,45</i>

3. Toepasbaarheid voor de centrumsteden

Voor de centrumsteden kan op een geaggregeerd niveau (voor de volledige gemeente) wel een beeld worden gevormd over de expliciete vraag (wachtlijsten) maar niet over de latente vraag. Daarom is een analyse op het schaalniveau van de actieradius van volkstuinen (in Antwerpen op het niveau van de districten) noodzakelijk.

Zoals eerder gesteld is de woondichtheid (evenredig met de bevolkingsdichtheid) van belang om de relatieve oppervlakte aan volkstuinen te bepalen. Onderstaande tabel geeft ons een beeld van het aandeel woningen die gelegen is in dense (15-25 woningen/ha) en in zeer dense buurten (>25 woningen/ha) voor elke centrumstad.

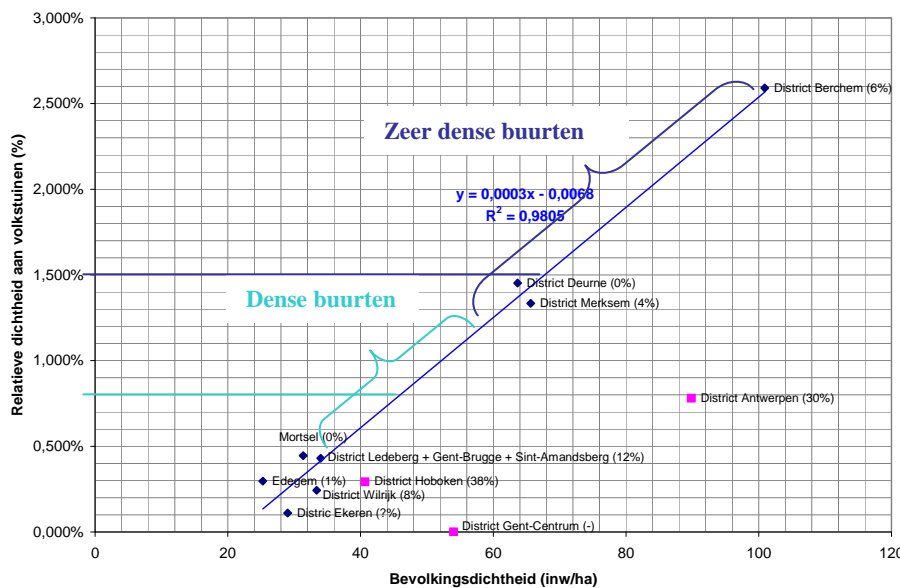
Figuur 3 en Tabel 15: Woondichtheid op buurtniveau (Bron: www.thuisindestad.be)

Woondichtheid op buurtniveau

	aandeel (%) woningen gelegen in buurten met een densiteit van meer dan 25 woningen per ha	aandeel (%) woningen gelegen in buurten met een densiteit van meer dan 15 woningen per ha
Aalst	24,1	38,5
Antwerpen	82,7	92,5
Brugge	19,7	44,8
Genk	0,0	12,9
Gent	48,8	70,8
Hasselt	21,1	31,2
Kortrijk	18,5	32,7
Leuven	50,0	68,6
Mechelen	41,2	67,0
Oostende	69,7	89,5
Roeselare	2,2	33,4
Sint-Niklaas	18,4	43,3
Turnhout	15,6	51,3

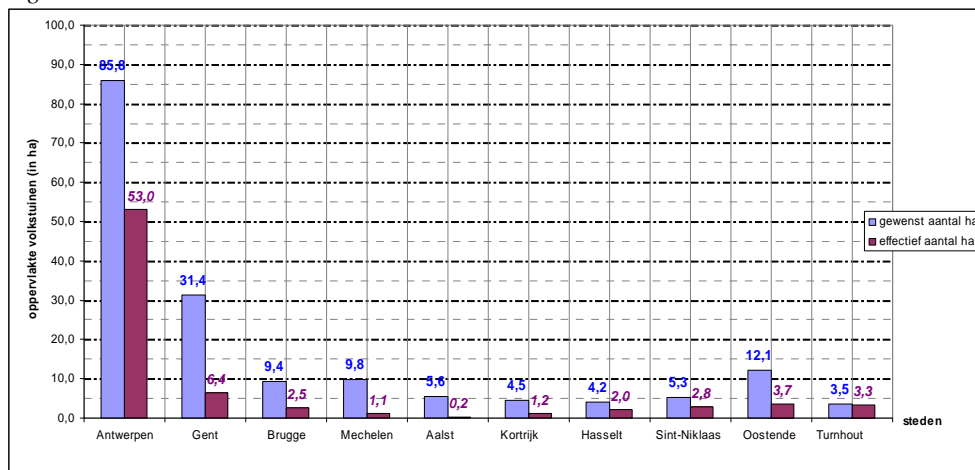
In België zijn gemiddeld 2,4 inwoners gekoppeld aan één huishouden. Dit cijfer stelt ons in staat de woondichtheid te koppelen aan de bevolkingsdichtheid⁴⁸. Met de gegevens uit bovenstaande tabel en de richtnorm kan voor elke centrumstad een ‘ruwe schatting’ van het gewenste areaal aan volkstuinen gemaakt worden.

Figuur 4: Relatie tussen de woondichtheid op buurtniveau, de relatieve dichtheid aan volkstuinen en de druk op de wachtlijsten (Bron: eigen berekening).

Bij de berekening veronderstellen we dat zeer dense buurten nood hebben aan relatieve oppervlakte volkstuinen van 1,5 % en dense buurten aan respectievelijk 0,75 % (zie bovenstaande grafiek). Onderstaande grafiek geeft het resultaat weer van deze berekening.

Figuur 5: Nood aan nieuwe volkstuinen

⁴⁸ 15 woningen per ha komt dan overeen met ongeveer een bevolkingsdichtheid van 36 inwoners per ha. 25 woningen stemt overeen met een bevolkingsdichtheid van 60 inwoners per ha.

Tabel 16: Nood aan nieuwe volkstuinen

<i>Stad</i>	<i>gewenst areaal volkstuinen (in ha)</i>	<i>werkelijk areaal volkstuinen (in ha)</i>	<i>De nood aan nieuwe volkstuinen (in ha)</i>	<i>expliciete vraag = druk op de wachtlijsten (in %)</i>	<i>Percentage van het gewenste areaal dat is ingevuld</i>
<i>Antwerpen</i>	85,8	53,0	32,8	9%	62%
<i>Gent</i>	31,4	6,4	25,0	18%	20%
<i>Brugge</i>	9,4	2,5	6,9	14%	27%
<i>Mechelen</i>	9,8	1,1	8,6	18%	12%
<i>Aalst</i>	5,6	0,2	5,4	17%	3%
<i>Kortrijk</i>	4,5	1,2	3,3	45%	26%
<i>Hasselt</i>	4,2	2,0	2,1	0%	49%
<i>Sint-Niklaas</i>	5,3	2,8	2,6	20%	52%
<i>Oostende</i>	12,1	3,7	8,4	0%	30%
<i>Turnhout</i>	3,5	3,3	0,2	0%	95%
TOTAAL	171,5	76,2	95,3		

Vaststelling:

- Het overgrote deel van de steden heeft een invulling van kleiner dan 30 %. Enkel Antwerpen (62%), Sint-Niklaas (52%), Hasselt (52%) en Turnhout (95%) slagen erin 50 % of meer van de vraag in te vullen.
- De expliciete vraag (onder vorm van wachtlijsten) bedraagt in Antwerpen 3,3 ha en in de andere steden maximaal 0,8 ha⁴⁹. Het tekort aan volkstuinen wordt dus vooral geëxpliciteerd in een grote latente vraag. Geografisch onderzoek naar de ligging van de volkstuinen en naar de mate waarin ze dekkend (rekening houdend met de actieradius van 3 km) zijn voor het dichtbebouwde stedelijk weefsel zou ons toelaten deze latente vraag beter in kaart te brengen. Dit zou de basis kunnen zijn voor een locatieonderzoek naar nieuw aan te leggen volkstuinen.

4. Besluit

De nood aan nieuwe volkstuinen hangt nauw samen met de factoren bevolkingsdichtheid en reikwijdte. Aangezien een volkstuinpark een gemiddelde reikwijdte heeft van 3 km is het belangrijk de bevolkingsdichtheid te bepalen per ruimtelijke eenheid van 3 km (d.i. per district of per statistische sector) en niet op een geaggregeerd niveau (per gemeente) omdat daarbij de dichtheidsverschillen worden genivelleerd.

⁴⁹ Om dit te berekenen vermenigvuldigen we het aantal aanvragers op de wachtlijst voor een bepaalde stad met een perceelsgrootte van 200 m² (d.i. de mediaangrootte van een perceel).

8. SWOT-analyse

8.1 Algemeen

In een SWOT-analyse⁵⁰ wordt een evaluatie gemaakt van de sterktes (S), zwaktes (W), kansen (O) en bedreigingen (T) van het volkstuinwezen, zodoende hieruit conclusies te trekken voor het versterken van de positie van volkstuinen t.o.v. andere open ruimte claims.

Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds factoren die intern verbonden zijn aan het volkstuinwezen (sterktes en zwaktes) en die door de beheerders zelf kunnen worden beïnvloed (bijvoorbeeld het versterken van de sociale cohesie), en anderzijds factoren die extern (van buitenaf) het volkstuinwezen beïnvloeden (kansen en bedreigingen).

8.2 Interne factoren

a) Sterktes

- Volkstuinen zijn goedkoop in aanleg en onderhoud. Met een minimale investering kan een relatief grote doelgroep worden bereikt. Wat betreft het onderhoudsaspect zijn volkstuinparken nagenoeg zelfonderhoudend.
- Vanuit de invalshoek van parkbeheer kunnen volkstuinen worden beschouwd als een middel om beheerskosten van publieke parken te drukken.
- Vanuit de invalshoek van gebruikswaarde en belevingswaarde kunnen volkstuinen worden beschouwd als een open ruimte functie met een hoog maatschappelijk rendement.
- Volkstuinen zijn financieel laagdrempelig en hierdoor niet gebonden aan bepaalde bevolkingsgroepen.
- Volkstuinen komen tegemoet aan een effectieve behoefte aan groene ruimte van bepaalde bevolkingsgroepen. In zeer dichtbevolkte wijken met weinig privaat én publiek groen is de behoefte het grootst.
- Volkstuinieren kan worden beschouwd als een noodzakelijk economisch correctie-instrument dat tegemoet komt aan een effectieve behoefte van sociaal zwakkere bevolkingsgroepen.
- Volkstuinieren versterkt de sociale cohesie en bevordert maatschappelijke integratie.
- Volkstuinen hebben (potentieel) een hoge natuurwaarde. Deze potenties hangen samen met de wijze van tuinieren, de aanwezigheid van opgaande beplanting en de ouderdom van het bomenbestand.
- Volkstuinieren komt tegemoet aan een toegenomen milieubesef doordat het leidt tot het verkorten van de voedselketen.

b) Zwaktes

- Volkstuinen hebben vaak een tijdelijk karakter als gevolg van de lage investeringskost.

⁵⁰ SWOT staat voor Strengths, Weaknesses, Opportunities en Threats.

- Volkstuinen hebben (of hadden) een beperkt doelpubliek, waardoor zij in de beleidsdomeinen sport en recreatie niet worden erkend.
- Volkstuinen hebben doorgaans een lage ruimtelijke kwaliteit: rommelige aanblik, vaak ingeplant op marginale gronden, vaak geen erfbeplanting, enz.

8.3 Externe factoren

a) Kansen

- Het veranderend sociologische profiel van de bevolking (toenemende vergrijzing en migratie) kan leiden tot een groter doelpubliek voor volkstuinen.
- Het veranderend tijdsbestedingspatroon van de bevolking (meer vrije tijd ten gevolge van werktijdverkortingen, brugpensioenen en werkloosheid) kan leiden tot een groter doelpubliek voor volkstuinen.
- De evolutie op de immobiëlenmarkt naar meer appartementen en minder grondgebonden woningen (als gevolg van de stijgende grondprijzen) doet de behoefte aan private groene ruimte toenemen. Volkstuinen kunnen door de aard van de activiteit hierop inspelen.
- De evolutie in het ruimtelijke beleid naar de ontwikkelingen van groenpolen in de stadsranden (als gevolg van de verdichting van stedelijke centra) houdt belangrijke kansen in voor de uitbreiding van het volkstuinareaal.

b) Bedreigingen

- De schaarste aan ruimte in stedelijke gebieden maakt tijdelijke functies zoals volkstuinen (maar ook sportterreinen en parken) erg kwetsbaar in het kader van een ruimtelijk beleid gericht op de verdichting van stedelijke centra.
- Ongeveer één derde van alle volkstuinparken dreigt op termijn te verdwijnen als gevolg van de onderliggende planologische bestemming als woongebied, woonuitbreidingsgebied of bedrijvzone.

8.4 Aanbevelingen uit Swot-analyse

Het optimaal benutten van de specifieke sterktes van volkstuinparken (intern) laat toe maximaal in te spelen op de kansen (extern) die zich in de toekomst zullen voordoen. Onderstaande aanbevelingen hebben betrekking op het optimaal benutten van de sterktes en zijn voornamelijk gericht op het verhogen van het maatschappelijk rendement van volkstuinparken. (zie Hst. 5.1: Economisch aspect). Het verhogen van het maatschappelijk rendement kan gebeuren op drie manieren:⁵¹

1. Door het verhogen van de gebruiksintensiteit
2. Door het verhogen van de gebruiksdiversiteit
3. Door het vergroten van de toegankelijkheid

⁵¹ Gebaseerd op: Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam. (2004). Van volkstuincomplex naar tuinpark. Ontwerpverkenningen naar modernisering van volkstuincomplexen in Amsterdam.

a) Verhogen van de gebruikintensiteit

De gebruikintensiteit van volkstuinparken kan worden verhoogd door aangepaste tuiniermogelijkheden te bieden aan specifieke doelgroepen zoals:

- **Ouderen.**

De grote tijdsinvestering en de zware lichamelijke arbeid zijn twee belangrijke redenen waarom ouderen stoppen met het huren van een volkstuin. Door kleinere tuinen of gemeenschappelijke tuinen te voorzien kan toch nog aan de behoefte worden voldaan.⁵²

- **Jeugd.**

Een schoolwerktuin is een volkstuin dat is opgedeeld in meerdere kleinere perceeltjes en wekelijks wordt onderhouden door schoolgaande jeugd of kinderen. Naast schoolwerktuinen voor biologielessen tijdens schooltijd kan hierbij gedacht worden aan naschoolse activiteiten.⁵³

- **Lichamelijk en verstandelijk gehandicapten.**

Mits het doorvoeren van specifieke aanpassingen kunnen volkstuinen toegankelijk worden gemaakt voor gehandicapten. Hierbij kan gedacht worden aan verhoogde tuinen voor mensen in een rolstoel, bredere openbare paden, grotere tuinhuisjes, enz.

b) Verhogen van de gebruiksdiversiteit

De gebruiksdiversiteit van volkstuinparken kan worden verhoogd door voorzieningen aan te bieden aan niet-tuinders (functiemenging). Hierbij kan gedacht worden aan de combinatie met:

- **Educatieve functies.**

De educatieve waarde die veel tuinparken hebben door de aanwezigheid van bijzondere planten en dieren kan verder worden benut door bijvoorbeeld het organiseren van schoolbezoeken, het inplanten van een informatiepunt waar buurtbewoners met vragen over natuur en milieu terecht kunnen of waar snoeiafval kan worden ingeleverd en het aanbieden van educatieve voorzieningen zoals bijenkasten, paddenpoelen, vlindertuinen, enz.

- **Recreatieve voorzieningen**

Het inplanten van gemeenschappelijke voorzieningen zoals kantines, speeltuintjes, sportvelden, picknickbanen op de volkstuinparken laat meervoudig ruimtegebruik toe en verhoogt de sociale controle.

⁵² In Rotterdam kent men de zogenaamde *op- en afbouwtuinen*. Dit zijn kleinere tuinen op bestaande volkstuinparken die het voor ouderen mogelijk maken om ook op hogere leeftijd te blijven tuinieren.

⁵³ In Schiedam (NL) zijn *kindertuincomplexen* waar kinderen van 7 t.e.m. 9 jaar kunnen tuinieren na schooltijd. Het tuinieren wordt gecombineerd met spelletjes en educatieve opdrachten.

- **Openbaar groen**

Het ruimtelijk verweven van volkstuinen met openbaar groen kan de landschappelijke en ecologische betekenis van openbaar groen aanzienlijk verhogen zonder dat de onderhoudskost hiervoor stijgt (volkstuinen zijn ‘zelfonderhoudend’).⁵⁴

c) Vergroten van de toegankelijkheid

De openbare toegankelijkheid van volkstuinparken kan met een aantal ruimtelijke ingrepen eenvoudig worden vergroot.

- Het **verknopen met de omgeving** door bijvoorbeeld meer toegangen te voorzien, het beter vormgeven van de toegang, betere ligging van de toegang, het opnemen van wandel- of fietsroutes doorheen het park, enz.
- Het **vergroten van de bereikbaarheid** door de inplanting van nieuwe volkstuinparken te voorzien i.f.v. bereikbaarheid via openbaar vervoer, fiets, enz.

⁵⁴ In Denemarken is een mooi voorbeeld te vinden van de combinatie van openbaar groen en volkstuinen. Hierbij zijn ovaalvormige clusters (van vier volkstuinen bij elkaar) omzoomd door een haag. Tussen deze ronde vormen bevindt zich een doorlopend grasveld waar gewandeld kan worden. (Ontwerp arch. Sorensen).
De *Drijvende Tuinen van Amiens* (Frankrijk) zijn een mooi voorbeeld van de combinatie van openbaar groen en volkstuinen op een regionaal schaalniveau. Deze zeer oude volkstuinen zijn gelegen in een uitgestrekt veengebied, tussen bossen en open weilanden. Voor toeristen is het enkel mogelijk om met een fluisterboot onder leiding van een gids het gebied te bezoeken.

9. Enquête

9.1 Algemeen

Het doel van de enquête bestaat erin inzicht te verwerven in:

- het profiel van de tuinder (geslacht, leeftijd, woonplaats, beroep, samenstelling gezin).
- de motieven voor het starten met een volkstuin.
- de motieven voor het stoppen met een volkstuin.
- de motieven voor de keuze voor het volkstuinpark te Sint-Amandsberg.
- de tevredenheid met de huidige parkinrichting, voorzieningen en reglementering.

De verzamelde gegevens hebben als doel om de resultaten uit de algemene inventarisatie verder te verfijnen. Het volkstuinpark 'de Slotenkouter' te Sint-Amandsberg is gekozen als studiegebied voor de enquête omwille van een drietal redenen:

- het heeft een gemiddelde grootte (3,14 ha, 94 tuinen, gem. perceelsgrootte 200m²)
- het heeft een gevarieerd gebruikersprofiel (10% allochtonen, 49% zestigplussers)
- het staat in volkstuinkringen bekend als een mooi en degelijk volkstuinpark (goede voorzieningen, goed beheer)

9.2 Methodologie

Via een uitgebreide enquête bij drie groepen gebruikers (Voorbeeld vragenlijst zie bijlage 5).

- Huidige tuinders: 49 tuinders hebben de enquête ingevuld (52%).
- Ex-tuinders: 5 tuinders die vroeger een perceel huurden hebben de enquête ingevuld.
- Potentiële tuinders: 1 tuinder die op de wachtlijst staat heeft de enquête ingevuld.

9.3 Resultaten

a) Algemeen

1. *Leeftijd en geslacht*

De gemiddelde leeftijd op het volkstuinpark bedraagt 57 jaar (variërend van 26 tot 85 jaar).

Er is een evenwichtige verdeling van leeftijdscategorieën: 15% is jonger dan 35 jaar, 45% heeft de middelbare leeftijd en 40% is ouder dan 65 jaar.

Het aandeel mannen onder de tuinders bedraagt 87%.

Tabel 17: Leeftijdscategorieën

<i>min 35</i>	<i>8</i>	<i>15%</i>
<i>35 - 50</i>	<i>10</i>	<i>18%</i>
<i>51- 65</i>	<i>15</i>	<i>27%</i>
<i>65 plus</i>	<i>22</i>	<i>40%</i>

De gemiddelde leeftijd bij aanvang van de huur is 43 jaar (variërend van 18 tot 72 jaar).

Er is een relatief goede doorstroming van gebruikers: ongeveer de helft van de tuinders huurt een perceel voor minder dan 10 jaar.

Tabel 18: Lengte van de huurperiode

0-9 jaar	24	53%
10 tot 20 jaar	11	24%
21 plus	10	22%

2. Beroep

40% van de tuinders oefent een beroep uit, 51% is gepensioneerd en 5% is werkloos. Ongeveer 1/3 van de tuinders is laaggeschoold, 1/3 is technisch geschoold en 1/3 is hooggeschoold.

Tabel 19: Beroepsactiviteit

<i>Werkend</i>		
Arbeider	5	9%
Bediende	13	24%
Vrij Beroep	3	5%
Muzikant	1	2%
<i>Niet werkend</i>		
Werkloos	3	5%
Gepensioneerd	28	51%
Arbeidsongeschikt	1	2%
Huisvrouw	1	2%

3. Gezinssamenstelling

62% van de tuinders heeft een gezin zonder inwonende kinderen (51% is gepensioneerd), 20% van de tuinders heeft een gezin met inwonende kinderen en 16% van de tuinders is alleenstaand.

Tabel 20: Gezinssamenstelling

alleenstaand	9	16%
gezin zonder kinderen	34	62%
gezin met kinderen	11	20%
anders (inwonend bij zoon)	1	2%

b) Woonomgeving

1. Afstand tot volkstuin

De meeste tuinders wonen in de directe omgeving van het volkstuinpark. De gemiddelde afstand tussen de woning en volkstuin bedraagt 2,83 km. 78% van de tuinders woont op minder dan een kwartier van het volkstuinpark. 60% van de tuinders komt met de fiets en 9% te voet.

Tabel 21: Afstand tot volkstuin (in tijd)

Minder dan een kwartier	43	78%
Meer dan een kwartier	9	16%
Meer dan een half uur	3	5%

Tabel 22: Aantal uren/week in volkstuin

5 uur of minder	8	15%
6 t.e.m. 10 uur	21	38%
11 t.e.m. 20 uur	18	33%
Meer dan 20 uur	8	15%

Op onderstaande kaart is de ruimtelijke spreiding weergegeven van de woonplaats van de verschillende tuinders.

Figuur 6: Kaart met geografische spreiding van de gebruikers van het volkstuinpark Sint-Amandsberg (Bron: NGI + eigen bewerking)

2. Woonomgeving

54% van de tuinders heeft thuis helemaal geen of slechts een zeer beperkte buitenruimte (koer/terras), 41% woont in een eengezinswoning met tuin, en 6% woont in een vrijstaande woning met tuin. Bijna 70% van de tuinders heeft vroeger contact gehad met een agrarische omgeving.

Tabel 23: Woonomgeving

Huis zonder koer/tuin	5	9%
Appartement	10	19%
Eengezinswoning met koer (gem.opp. 19 m ²)	14	26%
Eengezinswoning met tuin (gem.opp. 110 m ²)	22	41%
Vrijstaande woning met tuin (gem.opp. 293 m ²)	3	6%

c) Motieven

1. *Motieven voor het starten met een volkstuin*

Het belangrijkste motief voor het houden van een volkstuin is het plezier van het tuinieren in de buitenlucht (85%) en het kwaliteitsaspect van de zelfgekweekte groenten (76%). Voor 46% van de tuinders is het bezitten van een stuk grond één van de motieven voor het houden van een volkstuin. Voor 50% van de tuinders spelen de sociale contacten een rol.

30% van de tuinders huurt een volkstuin omdat het thuis zelf geen tuin heeft, en voor 35% van de tuinders spelen financiële overwegingen een rol (zelfgekweekte groenten zijn goedkoper dan in de winkel.)

Tabel 24: Startmotieven

	<i>ja</i>	<i>een beetje</i>	<i>nee</i>
<i>Zelf geen tuin bij mijn huis</i>	30%	7%	31%
<i>Hobby</i>	69%	19%	2%
<i>Goedkoper dan in de winkel</i>	35%	24%	24%
<i>Onbespoten</i>	76%	13%	2%
<i>Graag buiten</i>	85%	0%	4%
<i>Voor mijzelf een stuk grond</i>	46%	15%	15%
<i>Sociale contacten</i>	50%	26%	7%
<i>Tijdverdrijf</i>	44%	13%	26%
<i>Gezond</i>	81%	6%	4%
<i>Kinderen leren tuinieren</i>	13%	15%	46%

2. *Motieven voor het stoppen met een volkstuin*

De grote tijdsinvestering en de zware lichamelijke inspanning (ziekte en leeftijd) zijn de twee belangrijkste redenen om te stoppen met een volkstuin. Dit blijkt zowel uit de enquête bij ex-tuinders als uit de enquête bij de huidige tuinders.⁵⁵

Een andere reden om te stoppen is door verhuis naar een woning met tuin. Voor een aantal huurders is het vandalisme een reden om te stoppen. De huurprijs (ca. 70 €/jaar) is voor niemand een motief om te stoppen.

3. *Motieven voor locatiekeuze*

De afstand tot de woonplaats vormt de belangrijkste reden voor de locatiekeuze van het volkstuinpark (80%), voor 13% van de tuinders was beschikbaarheid van een perceel (via overname of wachtlijst) de reden voor de locatiekeuze.

Tabel 25: Motieven voor locatiekeuze

<i>beschikbaarheid</i>	2	4%
<i>sociale contacten</i>	2	4%
<i>nabijheid</i>	36	80%
<i>overname tuin</i>	4	9%
<i>mooie omgeving</i>	1	2%

⁵⁵ Bij de huidige tuinders werd enerzijds gevraagd naar de mogelijke motieven waarom iemand zou stoppen met een volkstuin, en anderzijds of zij iemand uit hun omgeving kennen die gestopt is met het huren van een volkstuin en wat daarvoor de reden was.

d) Tevredenheid

1. Parkinrichting

Het merendeel van de tuinders is tevreden met de parkinrichting en het parkonderhoud. De belangrijkste suggesties zijn: betere elektriciteitsvoorziening (18% van de tuinders vindt dit een probleem), meer compostbakken, openbare verlichting en watervoorziening.

Tabel 26: Parkinrichting

Inrichting	<i>goed</i>	42	93%
	<i>matig</i>	3	7%
	<i>slecht</i>	0	
Omgevingshinder	<i>auto</i>	1	
	<i>geen</i>	8	
	<i>spoorweg</i>	6	
	<i>matig</i>	5	
Onderhoud	<i>goed</i>	41	87%
	<i>matig</i>	6	13%
	<i>slecht</i>	0	

Tabel 27: Ontbrekende voorzieningen

<i>Comfort (zitbanken, toilet)</i>	1	2%
<i>Compostbakken</i>	6	11%
<i>Elektriciteitsvoorziening</i>	10	18%
<i>Watervoorziening</i>	4	7%
<i>Terreinafsluiting</i>	2	4%
<i>Openbare verlichting</i>	2	4%
<i>Parking</i>	1	2%

2. Voorzieningen en reglementering

Het merendeel van de tuinders vindt het huidige voorzieningenniveau van het volkstuinpark voldoende. Ook wat betreft de reglementering is 85% van de tuinders tevreden.

Tabel 28: Voorzieningen en reglementeringen

<i>Voorzieningen</i>		
<i>Onvoldoende</i>	6	11%
<i>Voldoende</i>	46	84%
<i>Overdreven</i>	0	0%
<i>Geen antwoord</i>	3	5%
<i>Reglementering</i>		
<i>Teveel</i>	3	5%
<i>Goed</i>	47	85%
<i>Best wat meer</i>	2	4%
<i>Geen antwoord</i>	3	5%

10. Beleidsaanbevelingen

10.1 Voldoende aanbod

Uit voorliggend rapport blijkt dat zowel de expliciete vraag als de latente vraag naar volkstuinen groot is (zie Tabel 16: Nood aan nieuwe volkstuinen).

De berekeningsmethode (zie Hst. 7.3.) laat toe de behoefte aan volkstuinen voor elke gemeente in Vlaanderen te bepalen. De berekeningsmethode gaat uit van de bevolkingsdichtheid (i.p.v. de bevolkingsomvang) op districtsniveau.

De behoefte aan volkstuinen is berekend voor 10 steden in Vlaanderen en bedraagt in totaal 95 ha.⁵⁶ De bijkomende behoefte is het grootst in de steden Gent (+80%), Brugge (+73%), Mechelen (+88%), Aalst (+97%), Kortrijk (+74%) en Oostende (+70%). Voor de gemeente Turnhout volstaat het huidige aanbod. Voor Antwerpen dient het huidige aanbod met ca. één derde te worden uitgebreid om aan de behoefte te voldoen. Voor Hasselt en Sint-Niklaas dient het huidige aanbod te worden verdubbeld.

10.2 Planologische verankering

Uit voorliggend rapport blijkt dat 35% van de volkstuinparken op korte of middellange termijn dreigen te verdwijnen als gevolg van de onderliggende planologische bestemming van de gronden (woongebied, woonuitbreidingsgebied, bedrijventoneel).

Daartegenover staat dat de helft van alle volkstuinparken gelegen zijn in zones waarvan de onderliggende planologische bestemming aansluit bij de aard van de activiteit van volkstuinieren (36% parkgebied, 5% agrarisch gebied, 7% dagrecreatie, 2% kleintuingebied). Deze categorie volkstuinen kunnen op een eenvoudige manier planologisch worden verankerd, conform de voorschriften voor kleintuingebieden.

10.3 Budgettaire erkenning

Volkstuinen worden als functie niet erkend in het sport- en recreatiebeleid, noch in het sociale beleid, noch in het natuurbeleid van de Vlaamse Regering. Uit voorliggend rapport blijkt dat volkstuinen een belangrijke recreatieve, sociale en ecologische functie kunnen vervullen.

Door de erkenning van het volkstuinwezen door elk van deze drie beleidsdomeinen zouden financiële middelen kunnen worden vrijgemaakt voor de (her)aanleg van bestaande en nieuwe volkstuinparken.

10.5 Verhogen van het maatschappelijk rendement

Volkstuinparken dreigen te verdwijnen als gevolg van de ruimtedruk van intensievere vormen van ruimtegebruik. Om de huidige volkstuinparken te verankeren in het stedelijke weefsel is

⁵⁶ De berekening is uitgevoerd voor de twee grootstedelijke gebieden Antwerpen en Gent en acht regionaalstedelijke gebieden die vandaag reeds een volkstuinpark hebben: Brugge, Mechelen, Aalst, Kortrijk, Hasselt, Sint-Niklaas, Oostende en Turnhout.

het noodzakelijk het maatschappelijk rendement ervan te verhogen. In voorliggend rapport zijn hiervoor drie strategieën uitgewerkt:

- het verhogen van de gebruiksiteit door aangepaste tuiniermogelijkheden te bieden aan specifieke doelgroepen.
- het verhogen van de gebruiksdiversiteit door educatieve en recreatieve voorzieningen aan te bieden aan niet-tuinders.
- het verhogen van de toegankelijkheid door een betere verknoping met de omgeving na te streven en het vergroten van de bereikbaarheid.

10.4 Aanspreekpunt op gewestelijk niveau

Momenteel beperkt de inbreng van de Vlaamse overheid met betrekking tot volkstuinparken zich tot de subsidiëring van vormingsactiviteiten die door de betrokken middenveldorganisaties voor volwassenen worden georganiseerd. Deze subsidiëring wordt gecoördineerd door het Departement Landbouw en Visserij.

Uit voorliggend rapport blijkt dat bijvoorbeeld alleen al bij het ruimtelijke aspect van volkstuinparken verschillende Vlaamse overheidsdiensten betrokken zijn, onder meer:

- Departement Landbouw en Visserij.
- Departement Ruimtelijke ordening, Woonbeleid en Onroerend erfgoed-Ruimtelijke Planning.
- Agentschap Natuur en Bos-Groen.
- Agentschap Bloso.

Om het beleid binnen de Vlaamse overheid te stroomlijnen, maar ook met het oog op informatieverstrekking en dienstverlening naar middenveldorganisaties en lokale overheden, is het aangewezen dat er op gewestelijk niveau een volwaardig aanspreekpunt 'volkstuin' wordt uitgebouwd bij een van hoger vermelde overheidsdiensten. Omdat dit aanspreekpunt ook beleidsvoorbereidende taken zal vervullen, wordt dit bij voorkeur binnen een departement gehuisvest.

De taken van dergelijk aanspreekpunt kunnen onder meer zijn:

- Coördinatie en inhoudelijke afstemming van beleidsvoorbereidend en beleidsuitvoerend werk ten aanzien van volkstuinparken in verschillende beleidsdomeinen op gewestelijk niveau
- Screening op relevantie voor beleid ten aanzien van volkstuinparken van beleidsvoorbereidende en beleidsuitvoerende initiatieven die binnen verschillende beleidsdomeinen op gewestelijk niveau worden ontwikkeld
- Informatieverzameling ten behoeve van dienstverlening aan lokale overheden en middenveldorganisaties.

11. Bijlagen

- Bijlage 1: Voorbeeld vragenlijst Inventarisatie.
- Bijlage 2: Overzicht van reacties op emailenquête aan groenambtenaren.
- Bijlage 3: Tabel met reacties op telefonische enquête aan groenambtenaren.
- Bijlage 4: Inventarisatie.
- Bijlage 5: Voorbeeld vragenlijst Enquête volkstuintuinpark Sint-Amandsberg.